

Захистимо мову — збережемо Україну

Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка ініціювало проведення Форуму «Захистимо мову — збережемо Україну». Захід відбудеться 25 вересня об 11 год. у приміщенні Національної спілки письменників України. До участі у Форумі запрошуються всі патріотичні громадські організації, творчі спілки, партії і громадяни, яким небайдужа доля нашої держави. Представники оргкомітету провели прес-конференцію, на якій розповіли про час, місце та мету зібрання.

Прес-конференцію розпочав голова ВУТ «Просвіта», народний депутат України **Павло МОВЧАН**:

— Кілька тижнів тому ініціативна група, яка складається з представників багатьох громадських організацій, творчих спілок, партій висунули вимогу необхідності проведення Форуму національно-демократичних, патріотичних сил, щоб зосередити увагу на мовній проблематиці, яка залишається на периферії суспільного процесу. Імплементация закону Ківалова—Колесніченка триває. Проти неї відбуваються лише спорадичні акти протесту, зокрема голодування вахтовим методом біля Українського дому. Цього замало. Ми розуміємо важливість мовного питання для суспільного життя і будучини, адже без мови немає нації.

Нині в мовному питанні кожна політична сила окреслила свою лінію й веде «маленьку окопну війну». Це не відбиває тієї напруги, яка є в державі. Відбувається наступ на українську націю. Ми підготували Звернення до Форуму. На Форум запрошуємо всіх, починаючи від віце-прем'єра з гуманітарних питань Раїси Богатирьової, а також усі конфесії, партії, але ядро, оргкомітет, складають громадські організації.

Форум відбудеться 25 вересня у приміщенні НСПУ, де колись зароджувався Рух, де почалися процеси, які переросли в могутній спротив комуністичній системі. Найдоречніше було б його провести в Українському домі. Але нам відмовили і там, і в Будинку вчителя, і в Будинку художника, і в інших великих залах: усі бояться теми мови. Дивує, чому так відбувається в столиці, де свідомо громада, серйозний склад Київради.

Президент дав доручення робочій групі, куди включили й мене, до 15 вересня підготувати документ, за який би проголосувала вся Верховна Рада, в роботі якої я участі не брав. Натомість я приніс на прес-конференцію законопроект Сергія Головатого «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов», зареєстрований ще 13 серпня. Він вичерпний щодо відповідності 10 статті Конституції України. Сергій Головатий має найвищий рейтинг як правник. Рада Європи довіряла йому серйозні проекти, залагодження різних конфліктів, зокрема мовних. Цей закон необхідний Україні. З ним можна ознайомитися на сайті Верховної Ради.

Кожному учаснику Форуму ми плануємо дати для ознайомлення диск із законопроектом Сергія Головатого, який вважаємо найкращим. Розповімо й про інші законопроекти.

Наслідки імплементации закону Ківалова—Колесніченка можуть бути дуже небезпечні, можуть спричинити розвал України як держави. Я б назвав його Чорнобилем у духовній царині. Зараз маємо в

Фото Олександра Литвиненка

Без мови немає нації!

Дорогий український народе!

8 серпня 2012 року українська мова стала останньою лінією оборони нашої історії, нашої традиції, нашого майбуття, а відтак — нашої державної цілісності.

Замах на мову — замах на життя Української нації, яка не скорилася зайдам і окупантам різних мастей протягом століть. Теперішні україноненависники, які розграбували Україну, у стінах Верховної Ради та на Банковій, замість дбати про свій народ, виконують політичні замовлення чужої держави. За всі роки незалежності Україна не стояла так близько перед втратою свого суверенітету. Розроблена багатоходовка, яка передбачає через мовне питання та наступні референдуми розчленувати Україну.

Не даймо жодного голосу правлячій коаліції, хто замахнувся на мову! Будьмо свідомі цієї загрози. І не допустимо реалізації цього сатанинського задуму.

Не відступаймо! Не корімося! Не біймося!

Україна — наш дім! Не дамо його підпалити нікому!

Оргкомітет Форуму

Україні конфедеративний процес, такий, який загубив велику державу в центрі Європи — Бельгію. Там нині постійні політичні, урядові кризи, міжнародні, між-етнічні конфлікти. Конфедерація почалася з мовного питання.

Треба однозначно анулювати закон Ківалова—Колесніченка й проголосувати за новий.

Голова Української Всесвітньої Координаційної Ради **Михайло РАТУШНИЙ** розповів про позицію закордонного українства щодо мовного питання:

— Більше як у 20 державах світу силами української діаспори й трудової еміграції одразу після голосування закону Ківалова—Колесніченка біля українських посольств були проведені масові пікетування, у багато посольств були направлені звернення. Закордонне українство активно протестувало і продовжує протестувати проти тієї мовної політики, яка проводиться в Україні. Закордонні українці солідарні з пікетувальниками біля Українського дому, громадськими організаціями, політичними силами, які виступають проти

цього закону. За кордоном гостро відчувають загрозу національній і етнічній ідентичності. Українці за кордоном — етнічна національна меншина. Один із головних елементів її збереження — це можливість навчатися рідною мовою. Це чітко обумовлюють усі міжнародні угоди.

Як голова УВКР, нерідко буваю за кордоном. Нещодавно був у Греції, Туреччині, на Кавказі. За кордоном скрізь українці відкривають недільні школи, кількість тих, хто хоче вивчати українську мову, зростає. Держави краще чи гірше гарантують це право. У Казахстані, наприклад, 50 % за недільні школи платить українська громада, 50 % — казахська влада.

Виникає парадокс: закордонні українці домагаються відкриття українських шкіл, добиваються розширення сфери застосування мови, а тут, в Україні, українців фактично позбавляють можливості отримувати освіту українською мовою, мова нищиться на рівні законодавчої й виконавчої влади. Скоро не тільки обласні ради, а й сільські, навіть вуличні комітети ухвалюватимуть рішення про засто-

сування регіональної російської мови.

Павло Мовчан на зустрічі з президентом пояснював, до чого це призведе: до фрагментації України, некерваності з Києва процесами, які вже відбуваються поза правовим полем. Цей процес треба зупинити. Ми входимо в оргкомітет Форуму, готуємо звернення до Ради Європи про ущемлення права корінної нації — українців на повноцінне використання рідної мови на території України.

Для Європи це парадоксально, що в умовах існування держави треба боротися за свої гуманітарні права, духовні потреби.

Мовні питання — це питання і національної ідентичності, і федералізації, і державного устрою. Психологи, вивчаючи причини депресії, доводять: якщо було зламано мовний код, це відбувається навіть на психічному здоров'ї людини. Коли в умовах державності нищиться друга за чисельністю слов'янська мова за рахунок зросійщення, ми не можемо залишитися байдужими. Впевнений, що й цей наступ на українську мову зазнає поразки.

Сергій ВУТКЕ, заступник голови громадської організації «Українська народна молодь» висловився чітко й однозначно:

— Я представляю низку молодіжних громадських організацій: «Українська народна молодь», «Простір свободи», «Не будь байдужим», «Відсіч». Усі патріотичні молодіжні громадські організації виступають із категоричним засудженням мовної політики нинішньої влади. Ми вважаємо, що вона антиконституційна, злочинна, веде до міжнародної ворожнечі, несе загрозу незалежності України. Саме тому молодіжні організації брали, беруть і братимуть участь у всіх акціях на захист української мови. Ми вважаємо неприпустимим замовчування цього питання. Підтримуємо Форум «Захистимо мову — збережемо Україну» і братимемо в ньому участь.

Закінчення на стор. 2

Захистимо мову — збережемо Україну

Закінчення. Початок на стор. 1

Від Національної спілки письменників України сказав слово **Вадим ПЕПА**.

— Найбільша надія на молодь, тому що ми, старші, пройшли такі випробування, що, може, й не наважимося на те, на що завжди зважується молодь. Хочу сказати про глибші речі, про які у ЗМІ говорять мало.

Український етнос на цій землі споконвіку. Наш народ і його мова розвивалися саме тут. Те, що українська мова існує з XV століття, як пишуть у підручниках, — це нонсенс. Трипільська культура — головний квіт української сутності, нашої теперішньої духовності й хрещена мати всіх слов'янських народів. Про це добре написано в книжці Івана Ющука, яку видав ВЦ “Просвіта”. Там він стверджує: “Українська мова розвивалася тисячоліттями”.

Мабуть, ми потерпаємо через те, що в українців немає агресивного начала, дуже м'яке й поетичне сприйняття навколишнього світу.

Треба звертатися до вищих навчальних закладів, до Академії наук. Наша еліта повинна утверджувати справжні наукові поняття, руйнувати старі комуністичні імперські міфи. Тоді легше захищати нашу мову. Про це треба сказати й на Форумі.

Підготувала **Надія КИР'ЯН**

● ВИБОРИ: ЩОДЕННИК СПОСТЕРЕЖЕНЬ

Петро АНТОНЕНКО

Ми вже писали про одну з виборчих технологій, коли, за оновленим виборчим законом, право мати представників у окружних комісіях отримали десятки декоративних, “диванних” партій. А все тому, що до жеребкування в члени комісії були допущені не лише ті 22 партії, які балотуються по загальнодержавному округу, тобто йдуть на вибори своїми списками, а й ті, які висунули бодай одного кандидата по округу. У результаті такого жеребкування право включити своїх представників у всі 225 окружних комісій отримали партії, суть яких уже в назвах: “Руський блок”, “Русь єдина”, “Руська єдність”.

Якщо хтось ще сумнівається, що за партії йдуть на вибори і навіть рахуватимуть голоси в комісіях, досить подивитися їхні виборчі програми. Зараз вони, згідно із законом, друкуються в пресі. Тож у руслі демократії і свободи слова маємо відкрити пропаганду того, що заборонене Конституцією України і нашими законами.

Ось виборча програма партії “Руський блок”. Уже в назві — політичне шулерське пересмикування. Зрозуміло, що йдеться про блок російський, тому українською мало б бути “Російський блок”, а “русський” вжито, щоб провести паралель із Київською Руссю. Але ось деякі положення програми партії, що, між іншим, виставила членів окружних комісій аж у 223 ОБК з 225-ти.

“Стратегічний пріоритет — зближення з дружніми державами, з котрими у нас

Виборча кампанія в імперію?

Українцєві

28 жовтня ти маєш нагоду Гідну долю обрати Вітчизні своїй, Родині своїй, і своєму народу, Ради них у цей день помилитись не смій!

Анатолій КИЧИНСЬКИЙ,
м. Херсон

спільні традиції, історія, культура, духовність, і одна країна, яка простягається від Карпат до Камчатки, від Криму до Кольського півострова. Ми — єдине ціле, нероздільна спільнота слов'янських народів, перевірена віками. Поза єдністю з Росією — немає майбутнього!”

Уже цього досить, щоб не допустити на вибори й узагалі заборонити цю партію. Адже в програмі ідеться про намір створити “єдину країну” від Карпат до Камчатки, тобто про ліквідацію нашої державності, зміну її території, навіть у варіанті якогось “розширення”, а якщо говорити прямо — входження в сусідню державу. Уже цей заклик, це положення — поза межами нашої Конституції і законів.

Далі у виборчій програмі партії положення про “входження в Митний союз із Російською Федерацією”, входження в Євразійський союз.

А ось наступні положення:
“Державна російська мова — воля корін-

ного народу, запорука рівноправної інтеграції в Євразійський простір”;

“Перехід до спільної валюти”;
“Безстрокове перебування в Криму і Севастополі Чорноморського Флоту”;
“Конституційне право на друге громадянство”;

“Відмова від реалізації антиправославних проектів, таких, як “єдина помісна українська церква”.

А тепер свіжа новина з нашого владного Олімпу. Розпорядженням № 672-р від 12 вересня 2012 року Кабінет Міністрів України рекомендував Службі безпеки за участю Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони, МНС, Держтелерадіо тощо своєчасно виявляти та припиняти розповсюдження матеріалів із закликами до посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, які пропагують і розповсюджують расову, національну чи релігійну нетерпимість.

Між іншим, поширення подібних агітаційних матеріалів у будь-якій формі заборонено не лише Конституцією і законами України, а й Законом “Про вибори народних депутатів України”. Як може Центральна виборча комісія допускати такі партії до виборів — питання до самої ЦВК. А до перелічених солідних правоохоронних органів питання — чи буде якась реакція на відкрите ведення антидержавної пропаганди у виборчій кампанії? Чи це розпорядження Кабміну трактуватиметься і використовуватиметься для подальшого наступу на демократію?

Марія ВИШНЕВСЬКА,
м. Чернівці

Привітати Патріарха до Чернівців приїхали всі священники Київського Патріархату Буковини, а також духовенство з Молдови та Румунії. Розпочався візит Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета в Чернівецько-Буковинську єпархію у п'ятницю ввечері. Цього дня Його Святість відвідав храм Різдва Пресвятої Богородиці в передмісті Чернівців (мікрорайон Рогізна), по вулиці Возз'єднання, 28.

Храм Різдва Пресвятої Богородиці належить до тих перших, церковна громада яких 10 травня 1992 р. зібралася й вирішила вийти з підпорядкування УПЦ МП і перейшла в підпорядкування до єпископа Чернівецького і Буковинського Данила (Ковальчука), а вже 21 червня 1992 р. в храмі відслужили першу літургію українською мовою.

У програмі нинішнього візиту Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета урочиста подія — освячення нового дерев'яного двоярусного іконостасу храму Різдва Пресвятої Богородиці, над яким працював відомий різьбяр по дереву Андрій Щелановський, поєднавши різні стилеві елементи, застосовуючи каркасно-модульну побудову. При виготовленні іконостасу використовували дуб, липу та клен.

У своєму вітальному слові протоієрей Петро Лукинюк наголосив на тому, що “як слуги старозавітного патріарха Якова копали нові криниці і відновлювали давні, так і в Чернівецько-Буковинській єпархії будують не лише нові храми, а й відновлюють, прикрашають і розписують старовинні”.

— Привід візиту Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета — освячення Свято-Преображенського жіночого монастиря в селі Васловівці Заставнівського району, який ми збудували на садибі митрополита Євгена Гакмана, — розповів митрополит Чернівецький і Буковинський Данило. І це не випадково, адже з його іменем пов'язаний родовід духовного життя на Буковині. Євген Гакман обстоював загальнобуковинські інтереси. Надзвичайно велика заслуга Євгена Гакмана в тому, що завдяки його зусиллям була створена Буковинсько-Далматинська митрополія, яка мала статус окремої помісної церкви. Серед архітектурних пам'яток Буковини, які залишили нам митрополит, особливо виокремлюється резиденція митрополитів Буковини і Далмації. Вона і сьогодні вражає красою і величчю. Стараннями митрополита були побудовані церковний Дім, що на вулиці О. Кобилянської (у ньому тепер РАЦС), будинок, у

Первосвятительський візит Патріарха Філарета

На запрошення Високопреосвященнішого митрополита Чернівецького та Буковинського Данила 14–16 вересня 2012 р. Чернівецько-Буковинську єпархію з Первосвятительським візитом відвідав Предстоятель, Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет.

Патріарха Філарета разом з архієреями гостинно зустрічав настоятель о. Петро Лукинюк

якому розташований “релігійний фонд” (нині приміщення краєзнавчого музею), будинок для священників по вул. Коцюбинського (навпроти резиденції, тепер це житловий будинок).

Єпископ активно сприяв запровадженню і викладанню української та румунської мов. Проводив роботу у справі заснування Чернівецького університету, але до його відкриття 1875 р. не дожив. Навіть на смертному одрі владика думав про свою славу. Частина коштів заповів на будівництво парафіяльної церкви в рідних Васловівцях. Владика Данило згадав історію заснування цього монастиря на садибі першого митрополита Буковини Євгена Гакмана та двадцятилітній шлях становлення цього монастиря, який будеється стараннями священнослужителів носіїв Духа Святого.

У монастирі за цей час збудовано підземну й наземну церкву, дзвіницю та братський корпус із келіями для монахів, але вони потребують оздоблювальних робіт,

тому запрошуємо всіх небайдужих допомогти в цій святій справі.

— Цей монастир — другий у списку монастирів УПЦ КП на Буковині, — зазначив митрополит Чернівецький і Буковинський Данило. — Перший — чоловічий монастир у селі Шипинці Кіцманського району. У власності Свято-Преображенського жіночого монастиря — близько 40 соток землі. У триповерховому будинку монастиря 12 кімнат для черниць. Поки що у монастирі зголосилася жити лише одна черниця. За словами митрополита Данила, коли жінок, охочих стати черницями, у монастирі буде більше, вони зможуть займатися шиттям і вишиванням риз (одяг для священників).

Крім того, в програмі візиту Патріарха — відзначення 150-річчя першого входу в церкву Святої Параскеви Сербської, де сьогодні знаходиться чернівецька єпархія.

Побачити Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета прийшло кілька со-

тець буковинців. Із ними Його Святість зустрівся на площі Філармонії у Чернівцях. Він благословив хлопця, який готується йти на службу до українського війська та молодят на щасливе подружнє життя.

Із площі Філармонії дорогою, встеленою квітами і барвінком, Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет разом із духовенством і вірянами попрямував на святкове всеношне богослужіння у храмі Святої Параскеви Сербської з нагоди 150-ї річниці освячення храму.

Окрім Свято-Преображенського жіночого монастиря Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет освятив церкву Святого Володимира, що по вулиці Воробкевича в Чернівцях.

— Ми запросили Патріарха в цю церкву тому, що її найпершою почали будувати на Буковині з часу незалежності України, будівництво тривало 20 років. Сьогодні у храмі святого Володимира змінили іконостас на новий ручної роботи, — розповів владика Данило. Після завершення освячення відбулася прес-конференція Патріарха Філарета для центральних і буковинських ЗМІ.

На запитання журналістів, чи йшлося під час його зустрічі з президентом України про звільнення від покарання або помилування українських політ'язнів — Юлії Тимошенко і Юрія Луценка, Філарет відповів: “Говорив я з президентом Януковичем і про ув'язнених Тимошенко і Луценка. Ми не втручаємося у судові справи, але просили у президента про їхнє помилування для того, щоб заспокоївся народ і не було поділу нації та внутрішніх потрясінь”. За словами Патріарха, він мав можливість “нагадати президентові Януковичу та його оточенню, що вони теж християни і їх колись теж чекатиме Суд Божий”.

Патріарх зазначив, що останнім часом розмовляв із В. Януковичем “на важливі теми захисту суспільної моралі в Україні”.

Не оминули журналісти й виборчої теми. З цього приводу Патріарх Філарет на прес-конференції у Чернівцях зазначив:

— Хоча Київський Патріархат УПЦ сьогодні є найбільшою церквою, наш принцип — невтручання в політику. Оскільки вибори — політичний процес, наша церква не займається агітацією за ту чи ту політичну партію. Саме тому ми даємо загальні установки, за яких кандидатів потрібно голосувати. Йдеться не про партію, а про кандидатів будь-яких партій, за яких рекомендуємо голосувати вірянам нашого Патріархату. Насамперед ми говоримо: голосуйте за ті партії й тих кандидатів, які захищають українську мову. Якщо кандидати цього не роблять, це означає, що вони проти української держави й не хочуть її захищати, тому просимо за таких не голосувати.

Павлина МОВЧАН

Ціком вірогідно, що таким чином пан Бузек, як постійний критик чинної влади в Україні, компенсував неможливість відвідин Качанівської колонії, натомість склавши враження про стан справ після спілкування з неупередженим студентством.

Водночас тематика обох подій була дотичною: дев'ята Ялтинська зустріч названа “Україна і світ: долаючи завтрашні виклики разом”. Пан Бузек прочитав лекцію, чи радше розпочав дискусію на тему “Європейський Союз та Україна: якої Європи ми хочемо?”.

Прикметно, що обидві назви зміщують центр уваги до питання участі та відповідальності України в майбутньому регіоні та світу. Інша важлива теза про спадкоємність спільних європейських цінностей в Україні також пролунала на обох заходах.

Того ж дня в Ялті Комісар ЄС із питань розширення та європейської політики сусідства Штефан Фюле заявив, що в XXI сторіччі протиріч між інтересами країни та її цінностями не може бути, і в політиці ставлення до цих речей як до різнополюсних неприйнятне.

Природно, що головною цінністю Штефан Фюле назвав демократію та розвиток громадянського суспільства. На думку єврокомісара, світова спільнота має підтримувати протестні рухи в суспільстві як запоруку дотримання рівності й поваги до прав людини. Фюле також відзначив, що громадські інститути стають дедалі впливовішими навіть у

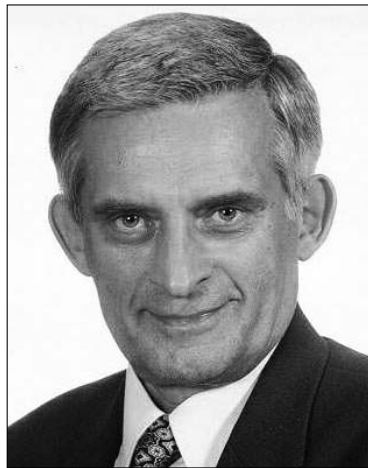
країнах, де цей процес раніше був пригальмований через відсутність політичного чи економічного розвитку. Ця теза дуже влучно резонувала з напрямом лекції Єжи Бузека та загалом із його політичним портретом.

Єжи Бузек відомий не тільки критичним ставленням до кримінальних справ проти колишніх урядовців в Україні. Насамперед це потужний національний політик Польщі, який стояв біля витоків профспілкового руху опору “Солідарність”. У 1980-ті рр. “Солідарність” об'єднала понад 400 тисяч членів профспілок і мала підтримку 10 мільйонів поляків (тобто 25 % населення).

Ціком справедливим є твердження, що саме завдяки цьому руху опору Польща нині демократична європейська держава, вільна від болісного соцтаборового багажу, який досі нав'язують Україні. Це також Прем'єр-міністр Польщі, ініціатор масштабних трансформацій у сфері охорони здоров'я, освіти, місцевого самоврядування, адміністративної та промислової реформ, які в підсумку дозволили Польщі вступити до НАТО та ЄС. Це Президент Європейського парламенту, обраний такою більшістю голосів, якої не було з 1979 року. Зрештою, це один із найбільших єврооптимістів Центральної Європи, та й Європи загалом, і політик, що за будь-яких обставин підтримував прагнення України до євроінтеграції.

Тому під час лекції Єжи Бузек заявив, що Європа не уявляє подальшого розвитку без України. Україна належить до Європи, це наш спільний регіон і ми всі від-

Наша Європа

повідальні за його безпеку та благополуччя. Україна має відчувати відповідальність за Європу, Європа — за майбутнє України.

“Тому я впевнений, що ЄС розвиватиметься. І крок назад у наших відносинах зараз не означає, що ми не можемо зробити крок уперед завтра. Я розумію, що саме це потрібно українцям”, — заявив він.

Власне, з цього і розпочав розмову Єжи Бузек — з того, що він розуміє нас, українців. Адже відвідував Україну не раз і не двічі. Він побував у Західній Україні, в Східних і Центральних регіонах і має загальне враження про український народ. І головне, що він хотів би сказати українцям на 21-шу річницю незалежності нашої держави: “Не сприймайте незалежність як щось звичне і належне. Особливо молоді, особливо ті, що народилися після 1991 року. Демократія, свобода — це відповідальність. Кожен із вас несе відповідальність”.

Українська молодь не має з чим порівнювати, вважає, що незалежність існувала завжди й існуватиме вічно. Проте це безвідповідальна й оманлива думка. Колись майбутньому Президенту Європейського парламенту здавалося, що не буде кінця і краю СРСР. Це оптимістичний приклад, але він стосується не лише імперій.

“Я сказав своїм колегам (євродепутатам. — Авт.): якщо зникли Рим і Спарта, які шанси в ЄС?”, — усміхається Бузек. Тут головна думка не тимчасовість Європейського Союзу, а те, що державність, незалежність, добробут вимагають зусиль, свідомого ставлення — не лише влади, а й

14 вересня 2012 року в Національній Києво-Могилянській академії відбулася лекція экс-Президента Європарламенту Єжи Бузека. Хоча в ці дні в Лівадійському палаці проходить міжнародна зустріч Yalta European Strategy—2012, політик заявив, що відверта бесіда з молоддю для нього важливіша, ніж запрошення взяти участь у саміті.

насамперед, суспільства. Єжи Бузек ще раз звертається до прикладів із радянського минулого, відповідаючи на скептичне запитання про економічну кризу в ЄС як перешкоду до вступу України. Криза в Іспанії чи Греції не заважає цим країнам мати середній рівень життя, вищий, ніж у “безкризовій” Польщі. Сучасний стан Бузек називає радше кризою довіри та цінностей у Європі. Проте він впевнений, як і голова Євроради Херман ван Ромпей, що, незважаючи на прогнози деяких аналітиків, за 2–3 роки наслідки фінансового й економічного спаду вдасться подолати.

“Вони просто не розуміють, що таке криза”, — говорить лектор і розповідає історію з власного життя, коли за часів радянського “застою” був шалений дефіцит продуктів. Він раз на рік вистоював довгу чергу, аби купити маленькій доньці апельсин: раз на рік (бо це було розкішшю) один апельсин, — бо більше не давали “в одні руки”. Але коли він приніс цю апельсина додому, то чув: “Що це?”. Рік — це довгий час для дитини, і вона вже встигала забути, що таке апельсин.

Деяким політикам ЄС видається, напевно, що Україна через “дефіцит демократії” забула, що таке європейські цінності. ЄС потребує доказів “більшої європейськості” України в цей час взаємної кризи довіри.

Для Єжи Бузека криза — насамперед нагода для рішучих дій, змін, трансформаційної політики. Саме так було в посткомуністичній Польщі, де реформи дозволили оживити не лише політичне, а й економічне життя. Він впевнений, що Україна має бути в

ЄС. Крапка. У своєму виступі він окреслює головну вимогу до України на цьому шляху, “більшу поєднаність” з нормами Євросоюзу в судовій сфері, законодавстві, боротьбі з корупцією, місцевим самоврядуванням і розвитком громадянського суспільства. Він переконаний, що ці вимоги досяжні. Саме від українського суспільства залежить, чи скористаємося ми цією кризовою ситуацією як важелем для демократичних зрушень, чи дозволимо їй стати поштовхом.

Не останнім чинником у незмінно прихильному ставленні Єжи Бузека до європейських сподівань України є те, що він правий політик, представник сильної польської нації в європейській родині націй, прихильник дружніх стосунків між українським і польським народами.

Одне з питань студентів було присвячено національній ідентичності. Чи потрібно українцям стати більш українськими перш ніж стати європейцями? Що порадить пан Бузек як представник нації, що завжди мала чітке уявлення про свою ідентичність? Це було одне з небагатьох питань, на які Єжи Бузек не відповів через брак часу. І в цьому також прихована відповідь — на відміну від численних теорій, самовизначення не завжди відбувається через “іншого”, якщо немає внутрішнього розуміння, власного бачення. Але після лекції, спілкуючись зі студентами, пан Бузек уже польською, а не англійською, відповів на інше питання: що йому подобається в Україні й українцях? “Спонтанність (сміх). І глибоке почуття патріотизму, національної гордості. Я бачу, як зростає це почуття в Україні, зростає повага до своєї мови, традицій”.

І це, на думку Єжи Бузека, свідчення розвитку суспільства в Україні загалом, наближення до Європейської спільноти.

***

На особистій сторінці політика в заголовку винесено цитату, що якнайкраще підсумовує враження від його зустрічі зі студентами та головну думку, яку пан Бузек намагався донести своїм слухачам: “Немає “нас” чи “вас”. Скажімо голосно і чітко: ця Європа належить нам усім”.

Майбутнє Європи ми визначаємо щодня своїми вчинками, своїм вибором. І відповідальність за майбутнє нашої країни, нашого регіону, нашого світу ми поділяємо разом.

Вечір пам'яті Гонгадзе у Львові

16 вересня, у день 12-ї річниці зникнення Георгія Гонгадзе, у Львові знову, як і в минулі роки, зібралися біля пам'ятника Т. Шевченку (у Києві — на Майдані Незалежності), щоб вшанувати пам'ять його та ще 61 журналіста, які загинули в Україні за останнє двадцятиріччя.

Учасники акції наголосили, що вбивство Гонгадзе змінило обличчя країни, але так і залишається нерозкритим. Сьогодні засуджено лише безпосередніх виконавців убивства, а їхній ватажок перебуває під судом і називає серед винних прізвиська тих, про кого ми і так знаємо з плівки Мельниченка. Та всі вони й досі на волі. Усі живуть, не

ховаючись і навіть не соромлячись.

На думку учасників акції, ці 12 років можна сміливо назвати роками політичного цинізму, який має не лише моральний, а й прикладний аспект. Сьогодні ми спостерігаємо, як затискається через правоохоронні органи та суди вільне слово, як охоронці народних депутатів і Президента б'ють журналістів, як відбираються ліцензії та зникають з ефіру негідні владі ЗМІ. Усе це — наслідки досі нерозкритого вбивства Георгія Гонгадзе. І в цьому провина не лише політиків, а й суспільства, яке не бажає впливати належним чином на них.

Після хвилини мовчання учасники колоною зі свічками пройшли до Дерева пам'яті Георгія Гонгадзе на проспекті Свободи та встановили свічки біля його портрета.

Акції зі вшанування пам'яті Георгія Гонгадзе та всіх загиблих журналістів відбулися у Києві, Львові, Дніпропетровську, Рівному, Дрогобичі, Тернополі, Білій Церкві. У Коломиї в храмі Святого архієпископа Михайла (УГКЦ) відправили панахиду за журналістами, які загинули за роки незалежної України, та молебень біля фігури Матері Божої (бульвар Лесі Українки).

Заходи відбувалися без партійної та організаційної символіки.

На підтримку й захист рідної школи

Від приходу до влади у нашій державі українофобської кліки Януковича—Азарова—Табачника особливо загострилася проблема функціонування в Україні мережі загальноосвітніх комунальних навчальних закладів. Цього року ця проблема, а особливо питання збереження українськомовних шкіл у східних і південних областях держави досягла апогею своєї критичності. Тому просвітяни й широка громадськість Луганщини, Донеччини й інших областей ведуть запеклу й беззаступну боротьбу з безвідповідальним чиновництвом за недопущення закриття загальноосвітніх шкіл. Крім обласних об'єднань просвітянського товариства у боротьбі беруть вагомую участь активісти правозахисних громадських організацій, Українського козацтва, громадського об'єднання “Луганці”, Союзу українців України, незалежних профспілок, Об'єднання українських націоналістів (державників) та інших громадських організацій, а також політичних партій національно-державницького спрямування.

Питання функціонування мережі загальноосвітніх навчальних закладів Луганщини, особливо українськомовних шкіл, голова обласного просвітянського об'єднання Володимир Семистяга неодноразово порушував перед керівництвом області на засіданнях Громадської ради при облдержадміністрації й громадськості.

Днями у луганському Українсько-канадському центрі “Відродження” з ініціативи Правління Луганського обласного об'єднання “Просвіти” проведено презентацію

надзвичайно доречної та вчасної книги “Як зберегти школу у власній громаді: керівництво до дії”, яка є практичним посібником із правової самоосвіти для педагогів і широкого кола небайдужої громадськості.

Видання створив колектив авторів, які зібрали необхідні теоретичні та практичні матеріали щодо правового регулювання ліквідації загальноосвітніх навчальних закладів і превентивних заходів задля зниження ризику закриття школи, правових та громадських дій у ситуації несправедливої ліквідації закладу.

Усі ці питання обговорювалися у просвітянській залі центру “Відродження” за участю науковців: доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри державної служби й управління навчаль-

ними й соціальними закладами Євгена Хрикова, голови Луганського обласного об'єднання ВУТ “Просвіта”, доцента кафедри історії України базового просвітянського Луганського національного університету імені Тараса Шевченка Володимира Семистяги, а також представників громадськості — голови батьківського комітету ЗОШ №15 І—ІІ ступенів м. Красний Луч Олени Альохіної, голови Стахановського міського об'єднання “Просвіти” Ніни Гейко, директорів шкіл міст Рубіжне, Свердловськ, Новоайдарського, Слов'янського, Старобільського районів тощо.

Ведучими просвітянського заходу були представники тренерської команди громадської організації “Східноукраїнський центр

громадських ініціатив” Оксана Дрепінна й Вадим Сабінін, які розкрили цей освітній проект для активних у громадському житті педагогів, молоді та мешканців малих громад.

Громадський просвітний захід завершився презентацією понад 100 унікальних видань із галузі українського мистецтва, етнографії (зокрема національного костюма, рушників тощо), надісланих просвітянам Луганщини Союзом українців у США з бібліотеки С. і Д. Стахових.

Стараннями просвітянського об'єднання Луганщини захід набув висвітлення на обласному державному радіо не лише у випуску новин, а й у спеціальній передачі, створеній спільно Правлінням обласного об'єднання “Просвіти” з обласною державною телерадіокомпанією.

Наступного дня з ініціативи знову-таки луганських просвітян і на запрошення голови Донецького обласного просвітянського об'єднання подібний резонансний захід відбувся в Донецькому прес-клубі. Участь у ньому взяли директори шкіл і вчителі з усього Придніпров'я й Приазов'я. Під час зу-

стрічі акцентували на проблемах, які близькі загальноосвітнім школам краю, та можливих шляхах їхнього розв'язання.

За тижень такий захід просвітяни Луганщини спільно із Східноукраїнським центром громадських ініціатив проведуть у колись українській, а тепер — усущіль зросійщеній столиці Слобожанщини Харкові (приміщення прес-центру “Статус кво”).

Луганське обласне об'єднання “Просвіти” та Східноукраїнський центр громадських ініціатив до 10 жовтня приймають заявки від ініціативних груп загальноосвітніх навчальних закладів, яким загрожує закриття, на участь у тренінгу, присвяченому організації громадських кампаній зі збереження шкіл.

Просвітяни східних і південних теренів переконані: сьогодні смертельно загрожена не лише українська мова, а й уся система національної освіти, що є підмурівком самого існування вітчизняної державності. Водночас вони впевнені: подолати чорну смугу в новітній історії нашої Батьківщини можливо лише спільними зусиллями “Просвіти” й широких кіл громадськості, свідчення цього — просвітницькі акції на кшталт тих, що проводять луганці у співпраці із Східноукраїнським центром громадських ініціатив.

Прес-центр Луганського обласного об'єднання ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка

У Новомиргороді діє тільки 10-та стаття

Коли на черговій сесії Новомиргородської міської ради розглядали питання про регіональну мову, результат виявився несподіваним для самих же регіоналів. Після нетривалих дебатів депутати ухвалили звернення, у якому зазначено: “Спираючись на 10-ту статтю Конституції України, заявляємо, що єдиною державною мовою в нашій країні є і буде українська, а на території Новомиргородської міської ради не діятиме законопроект “Про засади державної мовної політики” (Колесніченко—Ківалова). Депутати направили аналогічне звернення до Кіровоградської обласної ради й прийняли окрему ухвалу про ведення діловодства у Новомиргороді українською мовою.

Цікаво, що ці рішення всі депутати, присутні на сесії — і регіонали, і комуністи — підтримали одногласно.

— Коли постало це питання, — розповідає голова міста Яків Немировський, — я відразу попросив депутатів звернути увагу, чи є у нас випадки утисків російської чи якоїсь іншої мови, усі згодні, що немає. Тому й ухвалили таке рішення, а те, що регіонали голосували, то, мабуть, чим ближче депутат до людей, тим більше совісті...

На вулиці Микитенка — меморіальна дошка

Мешканці вулиці імені Івана Микитенка, що в мікрорайоні Масляниківка міста Кіровограда, цієї осені планували відзначити 25-річчя своєї вулиці. З ініціативи низових ланок місцевого самоврядування: квартальних, райради, депутатів місцевих рад такі свята проходять барвисто, щедро, з піснями, танцями, українськими стравами, беруть у них участь і старі, й малі. Але цьогорічне свято видалося незвичайним.

Адже 2012 року Україна відзначає 115-річчя письменника, фактично одного із засновників української письменницької спілки, тож на свято запросили сина Івана Микитенка, Олега Івановича, який багато зробив для увічнення пам'яті свого непересічного батька. Приїхали внук Юрій та правнук Тарас. Було урочисто відкрито меморіальну дошку. Усе це стало можливим за фінансової підтримки депутата міської ради Вадима Дриги, який не вперше сприяє ініціативам своїх виборців.

Підготувала **Світлана ОРЕЛ**, м. Кіровоград

Юрій КИСЕЛЬОВ, член Правління Луганського обласного об'єднання ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка

У приміщенні львівського Українського Католицького університету відбулася традиційна щорічна церемонія нагородження відзнакою та премією “Світло справедливості”, яку заснував однойменний фонд, створений українкою з Канади Анастасією Шкільник у пам'ять про її батька, учасника національно-визвольної боротьби українського народу Михайла Шкільника. Нагорода присуджувалася втретє. Її першим лауреатом став один із визначних учасників шістдесятницького руху, філософ і публіцист Євген Сверстюк. Минулого року відзнаку здобув голова Меджлису кримськотатарського народу Мустафа Джемільов. Цього року премію “Світло справедливості” присуджено голові Луганської обласної жіночої правозахисної організації “Чайка” просвітянці Ларисі Заливній.

Визначала володаря відзнаки авторитетна комісія у складі ректора Українського Католицького університету, відомого духовно-освітнього діяча, доктора теології владика Бориса Гудзяка, одного з проректорів УКУ, знаного учасника дисидентського руху Мирослава Мариновича, засновниці фонду Анастасії Шкільник, а також лауреатів минулих років.

Урочиста церемонія розпочалася зі вступної промови Анастасії Шкільник, після чого продемонстрували фільм про історію заснування премії її фонду. Присутні ознайомилися з принципами й критеріями присудження нагороди, якими, крім українського патріотизму, є багаторічна участь у боротьбі за встановлення справедливості, конкретна допомога якнайбільшій кількості покривджених і знедолених людей, дотримання християнських засад у всіх сферах діяльності.

Слово надали представниці Фонду Михайла Шкільника в Чикаго (США) Марті Коломиєць, яка понад десять років співпрацює з організацією “Чайка”.

Світло справедливості Лариси Заливної

Лариса Заливна із врученою їй відзнакою “Світло справедливості”

Пані Марта висвітлила найяскравіші сторінки життєпису цьогорічної лауреатки, виразно окреслила особисті якості луганської правозахисниці, її досягнення в обороні прав і свобод громадян, найвизначнішою з яких є підтримка Великого луганського шахтарського пікету 1998 року, в ході якого гірники вимагали від облдержадміністрації, на той час очолюваної сумнозвісним Єфремовим, виплати довготермінові заборгованості із зарплатні. Й чиновники лише тоді пішли на поступки трудівникам, коли один із них — Олександр Михалевич — здійснив самоспалення. Постійною й багатогранною є правова допомога Ларисі Заливній луганцям і співвітчизникам з усієї України і в подальші роки. Квінтесенцією духов-

ного світу нашої землячки прозвучали слова пані Марти: “Лариса Заливна завжди усміхнена, ніколи не нарікає, починає ранок із молитви”. З цим погодиться кожен, хто знає пані Ларису.

Добре слово про правозахисницю сказав Борис Гудзяк і Мирослав Маринович, які пообіцяли пані Ларисі та її луганським побратимам відвідати найсхідніший обласний центр України.

Наступною частиною церемонії був показ відеофільму про незвичайну луганчанку, в основі якого кадри з Великого шахтарського пікету. Усі присутні в актовій залі УКУ львів'яни й гості столиці Галичини (серед яких були колишні й нинішні луганці-просвітяни — подружжя учасників національно-визвольної боротьби ОУН Володимира й Марії Куків, громадська активістка Людмила Гроховська, колишній голова Луганського міського просвітянського об'єднання журналіст Василь Янкович, парох парохії “Царя Христа” УГКЦ м. Луганськ отець Михайло Ющишин, науковець і громадський діяч Юрій Кисельов) змогли переконатися у вагомих заслугах Лариси Заливної на ниві правозахисту й розбудови Церкви (крім усього, пані Лариса є старшою сестрою парохії “Царя Христа”).

Справжньою окрасою урочистої події став імпровізований концерт, який у камерній обстановці актовій залі дала народна артистка України Марія Бурмака, виконавши під гітару низку українських ліричних і патріотичних пісень.

Церемонія нагородження премією “Світло справедливості” — яскравий приклад високої піднесеності національного та християнського українського духу. Для всіх присутніх у залі гасло “Бог і Україна!” — не порожні слова, а щоденний дороговказ, який спонукає до корисної справи в ім'я рідного народу та Української держави.

Закінчення.

Початок у ч. 37 за 2012 р.

Війна

Із початком війни краснодонських підлітків широко залучали до виконання сільськогосподарських робіт в області та проведення культурно-масових заходів для поранених бійців-фронтовиків, яких лікували у місцевих госпіталях. За їхніми свідченнями, вони часто зверталися до народної пісні. І в хоровому, і в сольному виконанні звучали пісні "Дивлюсь я на небо" на слова М. Петренка, "Стоїть гора високая" на слова Л. Глібова, "Місяць на небі", "Розпрягайте, хлопці, коней" тощо. Навіть під час перельоту через лінію фронту для виконання спеціальних завдань краснодонці співали українських пісень, зокрема "Розпрягайте, хлопці, коней".

Прорвавши фронт, 22 липня 1942 р. німецькі війська повністю окупували останню українську твердиню — Луганщину. Військові частини 18 липня без бою залишили Краснодар. І тільки через дві доби до міста вступили частини Вермахту.

У перші дні окупації населення вибрало нейтрально-очікувальну позицію. В умовах воєнного лихоліття люди намагалися зберегти власне життя та життя своїх близьких, врятуватися від голодної смерті, що насувалася, уникнути вивезення на примусову працю до Німеччини. Ось чому частина краснодонців стала до роботи на шахтах, транспорті, сільському господарстві, поповнила окупаційні установи, каральні та військові формування ворога. У доповідних записках Управління держбезпеки області до обкому партії пізніше називалися причини, чому місцеве населення підтримало окупантів: "Потужна петлюрівсько-націоналістична агітація, яка отримала значне поширення" та "розповсюдження байок про незалежність України". І жодного слова про справжню війну сталінщини проти свого народу.

Насправді ж політико-економічна та соціальна ситуація, ускладнена подіями воєнного часу, сприяла пробудженню національно-патріотичних почуттів, розумінню потреби боротьби проти гітлерівського і сталінського тоталітарних режимів та утвердженню власної державності. Тому й не випадково у Краснодонському та сусідньому Свердловському районах діяли підпільники ОУН під проводом С. Бандери.

Слід визнати правдивість заяв одного з активних діячів українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни Євгена Стахова про діяльність ОУНівського підпілля на теренах Луганщини.

Згідно з розпорядженням німецької окупаційної адміністрації, українська мова як державна запроваджувалася по всій території Луганщини з 17 жовтня 1942 р. Мешканці Краснодонського району отримали можливість використовувати українську мову в діловодстві, судочинстві, нею ж надавати й отримувати культурно-освітні послуги. Ось чому в районі початкові школи перевели на українську мову навчання. Розпочався також процес повернення населеним пунктам району, їхнім вулицям і майданам, переіменованим на честь радянсько-

більшовицьких функціонерів, історичних назв.

Поширення набула й українськомовна преса. Найбільшою популярністю користувалася обласна газета "Нове життя". З її матеріалами були ознайомлені молодогвардійці та їхні родини. Через ножиці німецької цензури головний редактор газети, професор місцевого педінституту М. І. Бернацький (він же голова підпільного ОУНівського обласного проводу) та очолювана ним група знайомили читачів зі злочинами сталінського тоталітарного режиму, подавали правдиві сторінки української історії, духовного життя, української мови та літератури, національної освіти тощо. Поширювалися у Краснодоні й українськомовні видання Харківської та Донецької областей, редактори яких представляли обидва крила ОУН. Їхні правдиві матеріали про славне історичне минуле українського народу та намагання патріотів відродити українську державність сприяли національному самоусвідомленню й етнічній самоідентифікації населення краю.

У серпні 1942 р. з ініціативи луганської інтелігенції в окупованому німцями та італійцями обласному центрі було засновано український музично-драматичний театр імені Тараса Шевченка. Урочисто відкритий 10 вересня у приміщенні колишнього ТЮГу виставою І. К. Тобілевича "Безталанна", він працював до останніх днів німецької окупації, ставлячи вистави за творами відомих українських драматургів: М. Старицького, І. Котляревського, І. Карпенка-Карого, Т. Шевченка й ін. Крім п'єс, театр готував концерти, виконував українські та білоруські пісні й танці.

Тож коли театр прибув до Краснодона, його спектаклі та концертні програми на сцені міс-

що. Постійними глядачами були й молодогвардійці. Серед нових співробітників будинку культури артистичною майстерністю вирізнявся один із керівників молодогвардійського підпілля Іван Туркенич. Він працював в українському драматичному та вокальному колективах і як актор мав велику популярність.

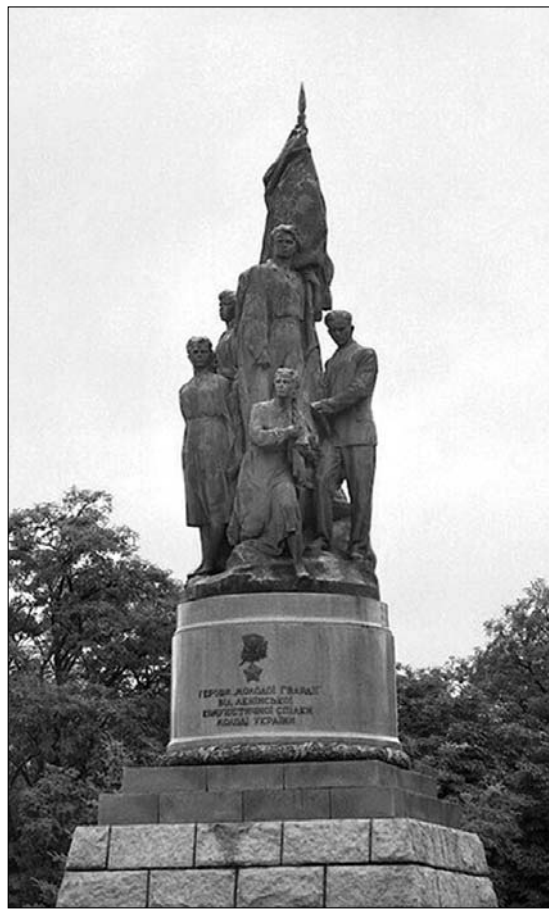
Крім молодогвардійця Івана Туркенича — одного з кращих виконавців головних ролей в українських виставах — своєю професійною майстерністю вирізнявся танцівник, молодогвардієць Анатолій Лопухов. Співали, як правило, українських та російських народних пісень. Найбільш популярними серед краснодонців були вокально-музичні номери з опери С. Гулака-Артемівського "Запорожець за Дунаєм" та з опери М. Лисенка "Наталка Полтавка", хорове виконання пісень на відомій поезії Тараса Шевченка. Незабутнє враження залишало виконання дуєтом романсу "Коли розлучаються двоє" на поезію Г. Гейне та на музику М. Лисенка, народних пісень про запорозьких і донських козаків тощо.

Щодо БК ім. Горького (районний клуб дирекціону), художні колективи якого склалися переважно з підпільників-молодогвардійців, за структурою він фактично копіював колективи БК ім. Леніна. Річ у тім, що через переслідування окупантів і гостру нестачу харчів частина мешканців району виїхала на свою етнічну батьківщину — до інших областей України. А молодь, намагаючись не потрапити на примусові роботи до Німеччини, використала легальну нагоду залишитися вдома.

Через місцеву біржу праці та відділ культури і просвіти районної управи й було відкрито цей заклад, який перетворився на своєрідну штаб-квартиру "Молодої гвардії". Директором клубу затвердили молодогвардійця Євгена Мошкова. Струнний оркестр створив та очолив керівник молодіжного підпілля Віктор Третьякевич. Тому й не дивно, що його ядро склали молодогвардійці Василь і Сергій Левашови, Володимир Загоруйко, Валерія Борц, Любов Шевцова,

Сергій Тюленін, Георгій Арутюнянц та інші. За свідченнями Василя Левашова, самодіяльні артисти вивчали, грали і співали українських народних пісень, виконували українські танці, драматичний колектив готував до постановки п'єсу Тараса Шевченка "Назар Стодоля". 5 грудня 1942 р. вони дали концерт (зовсім не такий за змістом, як змальовували його О. Фадеев та радянська пропаганда, зокрема неперевірено прозвучало виконання струнним оркестром Шевченкових творів в обробці М. Лисенка), але офіційне відкриття БК планувалося влаштувати 24 грудня 1942 р. Викриття підпілля і його розгром ворогом поставили крапку в існуванні цього колективу.

У численних публікаціях про Краснодон та "Молоду гвардію"

Пам'ятник у Краснодоні

засвідчено, що антинімецьку пропагандистську діяльність підпільники проводили тільки російською мовою. Чи відповідає це дійсності? Невже краснодонці ігнорували власну розмовну українську мову та свої ж українські співанки? Невже, ігноруючи сувору дійсність війни, радянський пропагандистський апарат у битві за Україну звів свою діяльність на окупованій німцями території тільки до розкидання з літаків розтиражованих російською мовою листівок, газет і зведень Радінформбюро? Невже, прослуховуючи радіоподачі української радіостанції ім. Тараса Шевченка з Саратова (беззаперечний факт), молодогвардійці перекладали їх з української мови російською і тільки після цього розповсюджували? Бо як тоді розцінити те, що ЦК КП(б)У та ЦК ЛКСМУ зверталися до українського народу його рідною — українською мовою?

Документи засвідчують, що жодних крайнощів не було та й не могло бути. І напередодні німецької окупації, і напередодні звільнення від окупантів на теренах Краснодонського району широкого розголосу набули листи і звернення українських державно-політичних структур, тиражовані у вигляді листівок саме українською мовою. У зверненні "До молоді радянського Донбасу" юнаків і дівчат закликали давати збройний опір ворогу, уникати виїзду на роботи до Німеччини. А у зверненні "До молоді Ворошиловградської області" інформували про наступ Червоної армії, закликали їх зберегти від руйнування шахти й устаткування, стати до битви за рідну землю.

У цей час у середовищі Краснодонської молоді чи не найпоширенішим було пропагандистське гасло українською мовою — "Хай живе Радянська Україна!" (іншої України молодь не знала). Досить часто у молодіжному середовищі спалахували дискусії стосовно української національної символіки, її місця і ролі у житті українського народу. Неподобними були й випадки, коли

вчителі місцевих шкіл (П. Я. Яценко, А. С. Миленко) радянські листівки, скінуті з літаків, навпаки — перекладали з російської мови українською та розповсюджували серед учнів і дорослих. Тож не випадково, що молодогвардійська група станції Сімейкино найменувався "Голосом Радянської правди" українською мовою.

Після вступу до Краснодона частин Червоної армії під командуванням сталінського тоталітарного режиму за участь в українських артистичних колективах звинувачували молодогвардійців у петлюрівсько-націоналістичній агітації та пропаганді, співпраці з ворогом. Апелювали до секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрушова, що не варто піднімати на шит групу краснодонських підпільників, бо, мовляв, за нею стояли Абвер і Гестапо. Хрушов не дозволив замовчати цю патріотичну юнацьку організацію, а згодом її перет-

ворили на символ комуністичної ідейності радянської молоді.

13 вересня 1943 р. Президія Верховної Ради СРСР масово відзначила бойовими нагородами членів "Молодої гвардії". З цієї нагоди в Краснодоні на загально-молодіжному мітингу склали й адресували листа Й. В. Сталіну. Промовистий факт — лист написано українською мовою.

Як бачимо, спогади учасників реальних подій в окупованому ворогом Краснодоні, як і документи, що потрапили до рук дослідників після здобуття Україною незалежності, зафіксували інший Краснодон. Імовірно, зовсім не випадково він не відтворений класиком радянського соціалізму О. Фадеевим, як українське місто у його художньо-документальному творі. Адже тоді б довелось визнати, що колективи художньої самодіяльності, під прикриттям яких діяли молодогвардійці, за формою і змістом радше нагадували просвітянський гурт, а не традиційно усталений радянсько-російський патріотичний. "Просвіти" ж, як ми знаємо, засновували подвижники української національної ідеї, які генерували духовне і національно-культурне відродження, державну соборність та самостійність, що апріорі було занадто небезпечно не тільки для окупаційної німецько-нацистської, а й для радянсько-більшовицької влади. Події ж у Краснодоні напередодні та під час війни розвивалися в руслі загальноукраїнських процесів і не могли бути іншими. Варто звернути увагу на таке. Як невід'ємна складова власного народу, вихована на національних духовних цінностях, героїчних прикладах вітчизняної історії та красного письменства, краснодонська молодь не могла не перейматись подальшою долею своєї Батьківщини. Як і батьки, їхні діти мріяли і сподівались, що розгром за їхньої безпосередньої участі ворога змінить суспільство на краще, спрямує його поступ на шлях демократичних перетворень і вільного розвитку.

Будівля поліції

цевого будинку культури ім. Леніна переглянули чи не всі краснодонці.

Центром культурно-мистецького життя у місті був будинок культури ім. Леніна, розташований у центрі Краснодона. Як і до окупації, тут ставили спектаклі, відбувалися концерти артистів, колективів художньої самодіяльності, проводилися танцювальні вечори. І хоча масштаби його діяльності стали меншими, тут часто демонстрували кінофільми. Крім пропагандистських кінострічок німецькою, італійською, російською та українською мовами "Під Сталінградом", "Захплення Ростова-на-Дону", демонструвалися фільми побутового характеру: "І перше переживання", "Вічний вальс", "Школи в Італії", "Бій биків в Іспанії" то-

Що ж записано в книгу українського життя?

Вечір вів голова Національної спілки письменників України Віктор Баранов.

Дмитро Павличко акцентував на унікальності М. Слабошпицького як романіста-біографа, на тому, що авторові вдалося відобразити не стільки образ Михайла Коцюбинського, скільки передреволюційну добу.

Юрій Щербак відзначив органічність й достовірність монологів сучасників Коцюбинського, створених Слабошпицьким, у них — трагедія національного буття. "Взагалі, вся ця книга — демістифікація нашої історії і багатьох поглядів, зокрема народницьких ілюзій і радянської брехні".

Володимир Базилевський вважає, що "автор затаївся вилучати поетизми як апендикс, зокрема у розділах від біографа, стилістика жорстка до аскетизму, — за тим простежується індивідуальний досвід: життєвський, читацький і письменницький. У результаті виникло панорамне полотно, маємо не тільки історичний час, а й персоналізований".

Микола Жулинський зокрема сказав: "Я сприймаю цю книгу як плід багатолітньої праці великого дослідника, людини, яка вивчала певний час і бачить його в усій повноті тих проблем і складнощів, які були характерні для того періоду. Автор узяв на себе сміливість говорити від імені реальних історичних осіб, вчинки і діла яких можна перевірити по спогадах, щоденниках, листах. Саме в романі Слабошпицького ми бачимо Михайла Коцюбинського як митця, естета, який передусім відчував страшну гнилість того часу, відображував його жахіття і тікав від нього".

Сергій Грабар почерпнув у книзі про Коцюбинського відповіді, що просяють виклики сьогодення.

Валерій Гужва зазначив, що "Слабошпицький має бути доктором наук, академіком за обсягом того матеріалу, який він енциклопедично осягнув, і це стосується не тільки постаті Коцюбинського і його доби".

Дмитро Дроздовський зауважив, що "Коцюбинський ніколи не був домодерний, антимодерний, немодерний. Містифікаційний, псевдобіографічний, вигаданий, але, безперечно, мистецький роман Слабошпицького, твір із кількох відрефлектованих дзеркал свідомості, показує модерність письменника, який створив чи не вперше потік свідомості, що свідчить про митця дуже тонкого й чутливого не тільки до національного, соціального болю, а й до болю екзистенційного. Це відчувається в монологах Коцюбинського і його сучасників".

Про те, як вдалося втілити ідею книги про Михайла Коцюбинського, його час, розповів Михайло Слабошпицький:

— Ідея написати роман про Коцюбинського виникла давно, ще років із двадцять п'ять тому (з подачі Володимира Базилевського). Мене зупиняло, що Михайло Коцюбинський — це той письменник, який велми беріг своє приватне життя, не хотів, щоб його переступали, не терпів нецеремонності.

Що ми знаємо про Коцюбинського зі школи? "Ідуть дощі. Холодні осінні тумани клубочаться вгорі і спускають на землю мокрі коси. Пливе у сірій безвісті нудьга, пливе безнадія і стиха хлипає сум..." Реального Михайла Коцюбинського нам підмінили. Вийняли з історії його справжнього, а натомість підсунули ідеологічний муляж. Тож треба було зробити

Минулого тижня у "Книгарні Є" відбулася презентація книжки Михайла Слабошпицького "Що записано в книгу життя. Михайло Коцюбинський та інші" із приміткою: "Біографія, оркестрована на дев'ять голосів" (видавництво "Ярослав Вал", 2012 р.).

Автор зробив спробу крізь призму біографії великого письменника розповісти про випробування української людини історією. Це роздуми про людську екзистенційну самотність і про неубієнну надію, яка оживає в кожному поколінні. У творі діють: Михайло Коцюбинський, Євген Чикаленко, Сергій Єфремов, Володимир Самійленко, Володимир Леонтович, Володимир Винниченко та їхні сучасники.

кілька присутніх нотаток на берегах його біографії. Як відомо, в тому часі, у який ми оглядаємося, нам не дано нічого порушити. Ми не можемо зробити з поразок перемоги й навпаки; нам не дано дару оживити мертвих, народити з різних причин ненароджених. Але можемо виправити силу, здавалося б, зовсім неістотних подробиць — і тоді далеке минуле змінить у собі навіглення та забарвлення предметів і постатей.

У соціалістичних біографіях письменника свавільно пересміювалися факти його життя, щось замовчувалося, а щось вигадувалося. Когось звідти депортували, а поселяли тих, кого там ніколи не було, скажімо, якихось старих більшовиків. Історики літератури, а ще більше біографи, принижували Коцюбинського, прикрашаючи його політичними барвами, ідеалізуючи в комуністичному дусі, підтягуючи до рівня послідовника Максима Горького й остаточно прозрілого від лєнінського слова. Добрихувалися до того, що Коцюбинський начебто зустрічався на Капрі з Леніним і мало не під його диктовку писав "Фага Моргана"...

М. Коцюбинському ще від днів юності завжди були близькі політичні ідеї, які він сприймав крізь національну призму, але він ніколи не був близький до тих, хто зробив революцію своєю професією. Отже, український письменник — це вже дисидент мимоволі. Замість іти в імперську літературу й, як Гоголь, примножувати її славу, досягати спокусливих чинів і високого становища, він каганцював десь у темряві поміж свого напівписьменного люду, притягуючи до себе підозріливі погляди філерів і недаску начальства на службі. Коцюбинський був трохи благополучнішим за Василя Доманицького, Архипа Тесленка, Анатолія Свидницького, Опанаса Марковича,

але й йому довелося дорого платити за право мати літературне існування, оскільки умови були позначені гіркою українською специфікою: під безжалючим колоніальним чоботом, у холодному й жорсткому морі малоросійства.

Водночас це нетиповий український письменник. Українські письменники були дітьми селян, інколи священників, домінувала простота поведінки. Усі констатують аристократизм Коцюбинського, зокрема Сергій Єфремов. Хоткевич пише: "Ви ж єдиний український письменник у краватці" (мав на увазі — фігурально). Коцюбинський підтримував легенду, що він із роду ледве не румунських бояр, підтверджував версію про своє дворянське походження, хоч не був дворянином. Але це не має значення. Він справді поведився як аристократ.

Він не був донжуаном. Життя Коцюбинського — життя без екстремізму. Він свідомо не шукав любовних пригод. Та раптом з'являється Шурочка Аплаксина. Я довго думав: що ж таке знайшов Коцюбинський у тій безвиразній особі з кирпатим носом? Мабуть, треба бути письменником для того, щоб побачити в людині те, чого не бачать інші, або й те, чого там взагалі немає.

Коцюбинський пише в листі до Могилянского, що його переклали в Польщі, Німеччині, в Чехії. Вийшло три томи в Росії. От тільки в Україні — не густо. Зрозуміймо, якого це калібру письменник, котрого відчули поза Україною! На моє глибоке переконання Коцюбинський посунув українську прозу на сто років уперед. Почавши як сумлінний учень Панаса Мирного і Нечуя-Левицького, він пішов далі і вище, з'являються такі шедеври, як "Інтермеццо" та "Тіні забутих предків". Я відчуваю його відлун-

ня в латиноамериканській літературі, хоча не стверджую, що Коцюбинський на неї вплинув.

Та я зрозумів, що мене не цікавить літературна проблематика, хоч вона дуже цікава, це тема монографії. Сергій Єфремов написав: "Цей великий письменник ніколи не буде популярним в Україні, тому що є проблема читача". Коцюбинський — для філологічно підготовленого читача, який може, мов перед дивом, зупинитися перед реченням і побачити, скільки там повітря, сонця, пластики! Коли Коцюбинський вийшов на свою дорогу, він почав писати так, як в Україні не писали. Це дуже важливо для української літератури, для її майбутнього. Але — гірка дивина! — читача для Коцюбинського не було. Він ще не народився.

Тож я вирішив зрозуміти, хто він — Михайло Коцюбинський, що це за "годинник". Узявся за психографічний аналіз. Вивчив його оточення, тодішній український світ. Людина живе не на острові, на неї постійно хтось впливає. Я захотів, щоб у мій книжці заговорили такі авторитети, як три Володимирі — Леонтович, Самійленко, Винниченко, Сергій Єфремов, Михайло Могилянский. Коли розмірковував про Коцюбинського, думав про доброго янгола в його житті — Євгена Чикаленка. Нині таких святих людей немає. І нема постатей такого літературного, національного подвигу, як Борис Грінченко.

Нашу романтичну наївність живлять такі доблесні речі, як національно-визвольні змагання, УНР. Та простежуючи долю сина письменника — червоного командира Юрія Коцюбинського, який розстрілював українську душу, я побачив неймовірно страшні речі. Правильно Винниченко сказав, що нашу історію не можна читати без брому. Історію зрад,

дріб'язковості, українського натхненного самопоїдання, самознищення. Чикаленко пише в листі до того ж Винниченка: "У вас дві успішні речі були — ви двічі завалили Україну. Українську державу, Скоропадського. Яка вона була, інша річ, я не говорю про це, але ви її знищили, і почалося падіння".

Єфремов сказав, що більшого ворога українцям на світі, аніж самі українці, немає, не треба бажати страшнішого недоброзичливця. Слід мати мужність поставити діагноз самому собі. Візьмемо провінційний нещасний Чернігів, куди ідуть листи зі Стокгольма, Парижа, Варшави, Москви, Петербурга, з Капрі. Там живе український письменник, якого визнали, але він не може зводити кінці з кінцями, ледь не жебракує. Російського письменника, бува, публіка на руках носить, він має високі гонорари (здаймо винагороди Горького, Андреева, Буніна, Купріна...), почуватися мало не центром світу, бо за ним стоїть "государство Российское", — а це надто багато важить! А український письменник — мов якийсь партизан у чужому таборі. Зайде в гімназію, — а там усе окупувала російська література, українському авторові годі й сподіватися десь приткнутися. Зайде в університет — і там така сама картина. Поткнеться до дворян із українців, а вони чути про малоросійське нареччя в книжках не хочуть.

Взагалі не зрозуміло: нащо український письменник пише? Жодного пожитку з того він не має. Для кого він пише? Перестаньмо дурияти себе, що у нас читають. Винниченко писав: "Нечитання зжене українців зі світу". Славний Ігор Качуровський, який живе у Німеччині, каже: "Як не читають українці, так ганебно ніде в світі не читають. Хіба якісь племена канібалів". Тож виникає дилема, якою мовою писати (у романі — поетичне загострення: Винниченко—Коцюбинський). Винниченко, відчувши всю ганебність і безвиглядність ситуації, пішов для заробітку в російську літературу, став писати російською мовою. А Коцюбинський, як приречений, далі творив рідною. Може, правильно зробив Винниченко, що писав і друкував твори російською в Росії (бо інакше не завоював би читача), ми їх тепер читаємо, бо він сам їх переклав українською?

Коли починаєш думати над цим, голова йде обертом. Перед початком роману я все розумів, міг по полічках розкласти. Та коли писав і "втикався" в кожному долю, ґрунт плив з-під ніг, до такої міри все виявилось складним і неоднозначним.

Колись Флорбер видав таку сентенцію: "Давньоримську історію треба переписувати кожні десять років". Здавалось би, там нічого не змінюється, кістяки — в могилах, перемоги не стали поразками і навпаки. Але змінюється система наших уявлень, наша оптика. Мені дуже хотілося, щоб сьогодні зазвучали певні речі, об'єктивність і правда вийшли з тіні, а не якісь спеціальні акценти й аналогії. В українців є не тільки подвиги, зв'язки, обов'язки, естафети, які живуть у віках, а й ганебні речі. Їх треба знати і

пам’ятати, позбавлятися від них, видувати із себе.

У творі йдеться ще про одного святого чоловіка — Андрія Ніковського. Це колосальної сили літературознавець і критик. Ніковський разом із Чикаленком хапають за руки Винниченка, коли готується переворот проти гетьмана Скоропадського, благають не робити цього. Прозірливий Чикаленко говорить: “Прийде червона Росія і буде більшовицька імперія”. Володимир Леонтович поставив свій діагноз: “Я побачив, що Українська Центральна Рада — це спроба соціалістів зшити собі кожу українського”.

Чикаленко, який усе життя присвятив українській справі (віддав усі свої маєтності, фінансував видання часопису і творів, запровадив платити гонорари, утримував Винниченка з його коханками), зневірився якраз тоді, коли з’явилася Центральна Рада. Ніковський пише йому в листі: “А може, вас туди не пустять, бо ви поміщик”.

Леонтович прикрився, що розлютувалася мода на мародерство. Залишилися три з половиною українських пани в Україні: Чикаленко, Леонтович, Липинський, покійний Семиренко, однак і їхні маєтки спалили.

Цю страшну руйнівну силу, яка є в наших генах, треба зауважувати. Дуже легко більшовикам було загінувати селянство. І в цьому, каже Чикаленко, незрілість українського селянства. Ми говоримо, що це національний оплот, так, але селяни одразу загінувались і пішли палити, нищити, грабувати майно, будівлі й мистецько-культурні шедеври. Леонтович зазначає: “Косинка глибоко схопив те, як людина проти-державницьких настроїв узагалі часто змагається геть проти всіх влад, хоч би які вони були”. Це справді властиво українцям. Косинка змальовує такі настрої селян: “Голий грабить, палить, хай грабить”, “У такого можна красти, йому з пельки пре”.

Геніальне оповідання “Що записано у книгу життя” — це чистий екзистенціалізм Коцюбинського, страшний авторовою відвертістю про людину. Син везе матір на цвинтар, щоб вона померла. Надто вона затрималася на цьому світі. Автор намагається пояснити, звідки взялася безсердечність у його персонажа. Добре, що останньої хвилини синові мовби полуда спала з душі...

Леонтович міркує: “То що там записано в книгу українського життя? А записано там гірку поразку й глибоку зневіру. Є такі, що дурять себе. Мовляв, ще не кінець. Ще візьмемо реванш. Це буде свято і на нашій вулиці. І вони так щиро й охоче в те вірять. Їм значно легше. Тому я не можу не задрити їм, хоч я чоловік не задрісний. Не я перший і не я останній із тих, хто так багато сподівався від життя, а підійшов до кінця свого земного шляху вкрай розчарованим і спустошеним”.

Моя книжка — про українські поразки. Погляньмо: у всіх поразки — у Винниченка, Чикаленка, Леонтовича, Самійленка, Могиланського, Єфремова... Вони спричинені загальноукраїнською поразкою, колосальною депресією. Що ж нам залишається? Чи буде хоч надія записано у книгу життя? Може, я знайду відповідь у другій книзі про Коцюбинського і його добу.

Записав і сфотографував
Володимир КОСКИН

● ПЕРШЕ ВРАЖЕННЯ

Прочитання класичної української літератури сьогодні здобуває новий імпульс. Написано доволі провокативні романи про Григорія Сковороду, підготовлено цікаве дослідження професора Л. Ушкалова про Панаса Мирного (чи не перше в новому часі після класичної праці М. Сиваченка), перевидано біографії В. Домонтовича про Пантелеймона Куліша. Жанр біографії в українській літературі довгий час перебував на маргінесі, літератори чи то боялися, чи то з різних причин не могли дозволити собі реконструювати життя письменників попередньої епохи та ще й так, аби це було стильно, захопливо, інтелектуально. В 1990-ті в українській гуманітаристиці утверджувалось якимось неправильне ставлення до класичної літератури, до текстів і постатей, що передували ХХ століттю. Натомість у європейській та американській гуманітарній думці відбулося повернення “до джерел” — до ХVIII й ХІХ століть, передовсім до творчості Е. Алана По, Ч. Діккенса, Ф. Стендаля та інших. І ось в українському просторі літератури з’явився портрет одного з найцікавіших письменників “передмодерну” — сонцепоклонника Михайла Коцюбинського. І надав голос творцеві української версії про Ромео і Джульєтту Михайло Слабошпицький, який уже явив свій талант у написанні “некласичних” досліджень про життя Т. Осьмачки та інших українських митців-інтелектуалів. Як значну подію публіка зустріла його псевдобіографічний роман “Що записано в Книгу Життя. Михайло Коцюбинський та інші” (вид-во “Ярослав Вал”, 2012), який 11 вересня було презентовано в київській книгарні “Є” (модератор зустрічі — Віктор Баранов).

Роман Михайла Слабошпицького читаєш на одному подихові. Причому мова героїв (а це і М. Коцюбинський, і Є. Чикаленко, і В. Винниченко, і В. Самійленко — усього роман розіграно на 9 партитур) настільки захоплює, настільки переносить у той час кінця ХІХ століття, що ти віриш цій мові, віриш, що саме так казав Винниченко, саме так Чикаленко ставився до Винниченка й Грінченка... Адже, як зізнався на презентації Михайло Федотович, для кожного персонажа він виписав свій словничок, який мав би наслідувати оригінальний мовленнєвий стиль. “Розробив словник на основі листів та архівних документів. Тому читачі зможуть найбільш реально уявити українську інтелекцію початку двадцятого сто-

Дмитро ДРОЗДОВСЬКИЙ: «Це прецікава літературна реставрація»

річчя, її настрої та прагнення”, — зізнався Михайло Федотович. Можна лише уявити, наскільки це непросто — вжитися не лише в епоху, а в мову письменника.

Коцюбинський, переконує Михайло Слабошпицький, — один із небагатьох письменників-інтелектуалів, справжніх аристократів в українській літературі. І з таким твердженням цілковито погоджуєшся. Саме з цим, здається, і пов’язана недостатня прочитаність М. Коцюбинського, у творах якого наявний глибокий психологізм, в його просторі літератури — образи естетично-етичні, надзвичайно складні для емоційного осягнення.

Загальний інтелектуальний присмак від книжки сумний. У романі описано українські поразки, спричинені тим, скільки сил українці витрачають на ворогування одне з одним. І від цього стає сумно, бо розумієш, що сто років тому українська інтелігенція прогала свою незалежність, а сьогодні цей урок повторюється, і поразка виникає там, де сила амбіцій перевищує всі інші націєтворчі сили.

Коцюбинського в романі Михайла Слабошпицького створено таким собі пророком, який знає майбутню історію і прагне убезпечити читачів від помилок — від ставання на ті самі граблі. М. Слабошпицький блискуче вловив стиль і спосіб мислення письменника. “Зрештою, моє життя належить тільки мені. Як не дано комусь його прожити, а лише я маю перейти цією дорогою, сам пережити все, що в ній мене спіткає, втішатися всіма радощами, які подарує доля, пролити свої, а не позиційні сльози від утрат і трагічних потрясінь, так і не хотілося б кожній нормальної людині зробити зі свого життя театр. То тільки психічно звихнені прагнуть вистрибнути на сцену всезагальної уваги і перетворити свої дні на клоунаду для всіх. Їм радісно від того, що докруз усі про них говорять, ба навіть висміюють їх, знущуються з них. Бо ж їм велось б вельми сумно, якби про них мовчали — мовби їх просто немає на світі”. Для роману не властиві епатажність чи надмірна провокаційність, породжена авторським егоцентризмом. Стиль оповіді виважений і плавний (навіть у моменти особливих драматичних пуантів), як і личить ХІХ століттю.

Коцюбинський у романі вже знає про свої викривлені інтерпретації в дискурсі української літератури ХХ—ХХІ століть і не погоджується з вульгаризацією своєї творчості, коли на листування механістично накладають фрейдівські парадигми, що розбивають ушент етику творчості й переводять читачку увагу на щось дрібне. “Люди люблять порпатися в чужій близькі, знаходячи там навіть те, чого насправді й близько не було. Можна уявити, що вимудрюють із самого факту існування Аплаксіної і моєї причетності до неї заподадливі газетні писарчуки і всякі нишпорки, які взяли на себе обов’яз-

ки бути стражами моралі. Їм аби лиш було від чого відштовхнутися, а далі нафантазують такого, що й у страшному сні не присниться. В них легко біле стане чорним, чорне — білим”, — говорить письменник.

Письменник, як мовить Коцюбинський у романі, завжди прагне прикрасити себе, створити певний позитивний імідж, а все, не варте творчості, має залишатися осторонь. “Кожен, хто пише автобіографію, свідомо задушковує, а то й геть замовчує якісь моменти, а щось вияскравлює, трохи приоздоблює. Важко уявити, щоб хтось свідомо обмовляв себе, захмарював своє життя в очах читачів, щоб геть одстрашити їх од своєї особи. Кожному прагнеться виглядати перед іншими якщо не найкращим, то не найгіршим. Тому я не завжди на чисту віру брав писання авторів про себе, знав: досить лише трохи помінати освітлення предметів та обставин, як одразу ж переінакшується враження від них”. Із таким поглядом сперечатимуться прихильники біографізму та фрейдизму, тож роман іще викличе хвилю дискусій в українському літературознавстві.

Якоюсь мірою роман про М. Коцюбинського прогностичний, у ньому показано різні часові проекції. Читаєш про видання “Рада”, яким опікувався Чикаленко, про підготовку словника української мови коштом “Старої Громади” Києва, а перед очима виринають сторінки ниніш-

шкоджає в розвитку і мови, і літератури. І тоді, і тепер усі “по-московському та по-французькому глаголять. Тому українські видання постійно на ладан дишуть”.

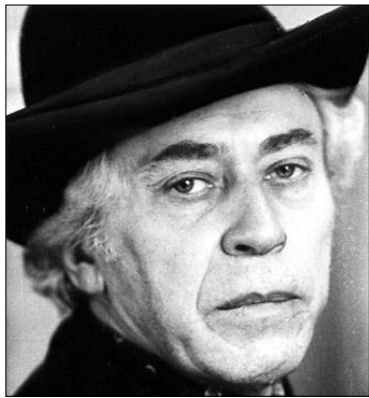
Безперечно, вражають сторінки про Михайла Коцюбинського. І хоча роман написано у формі монологів від 9 осіб (із біографом включно), проте в кожному монологі знаходиш ставлення до письменників, доби, історії, національного українського характеру, і в цьому простежується діалогізм роману. Писати про Коцюбинського надзвичайно важко, бо митець залишив по собі багато дискусійних сторінок. Передовсім це стосується теми жінок у житті Михайла Михайловича (його епістолярний “адюльтер” із Аплаксіною — класичний приклад із некласичного життя митця). У романі відтворено атмосферу, в якій Коцюбинський писав “Intermezzo” — це описано до найдрібніших деталей. Узагалі цей роман стримить до імпресіонізму, як і більшість творів М. Коцюбинського.

М. Слабошпицький виявився тонким дослідником душі одного з найтонших українських прозаїків. На жаль, так історично склалися, що Михайло Коцюбинський жив наприкінці ХІХ століття, лише почасті в ХХ. Й історичні літературні схильності зараховувати його творчість не до модерністів, а до передмодерністів, до представників химерного перехідного часу декадансу (в Європі) й раннього українського модернізму в українській літературі, який остаточно поривав із реалізмом, заглиблювався в міфологізм, фольклор, психологізм.

Виступаючи на презентації, Юрій Шербак згадав про містичне свято Рош-Гашана (Новий рік в Ізраїлі). У ці дні всі євреї замирають у молитві до Бога й намагаються вгадати, в яку книгу Бог занесе їхнє ім’я наступного року — чи то в Книгу живих, чи то в Книгу мертвих. Якимось подібним містичним відчуттям з’являється, коли читаєш “Що записано в Книгу Життя”. Бо в цьому романі через блискучу художню реконструкцію життєпису майстра (що межує з театральним перевтіленням або ж археологічними розкопками) прочитується життя України — в історичній тягlostі. І ця книжка змушує ставити буттєво важливі запитання. “Життя справді не стоїть на місці. Воно таки розвивається. Невідомо лише — на добре чи на зло”. Юрій Шербак зазначив: “У цій книжці йдеться про трагедію нашої національної історії. І після такого роману треба лише молити Бога, щоб Україна залишалась в Книзі Життя”.

Книга життя Коцюбинського — з дев’яти дзеркал, кожне з яких відрефлектує інше. А понад усіма дзеркалами — Книга Життя України, зрозуміти яку можна, лише поринувши в історію. І все-таки цікаво, що запишуть читачі роману у свою книгу життя Михайла Коцюбинського після цієї прецікавої літературної реставрації, здійсненої Михайлом Слабошпицьким.

Упорядник і автор літературно-критичних розвідок лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка Володимир БАЗИЛЕВСЬКИЙ

...високий дух
літання вільного давно потух.
Т. Осьмачка

Він — з поетів затемнених, відчужених і самотніх. Загадковий, як і його прізвище — Осьмачка, що прив'язане до загадкового числа 8. Чи не в ньому слід шукати розгадку долі й характеру? У кожному разі, відразу ж спадають на думку сакралізація числа в архаїчних культурах, міфопоетичних традиціях, математичний символізм піфагорійців, філософія і містика числа. Це тим більш виправдано, що має прямий стосунок до творчості. Число і слово, математика і поезія зіставлялися не раз і дискусії з цього приводу спорадично виникають і зараз.

Основою намагань представити поезію як *точний* жанр стала математична естетика Піфагора — секрет краси криється у числових співвідношеннях. Математиці поезії приділяли увагу Малларме, Валері, Хлебников. Тут же маємо ще й прізвище поета з елементом числового коду. Та й графічне зображення цифри 8 схиляє до міркувань про знак безкінечності й фатальної замкнутості в одночасі. Ще *осьмак* — старовинна монета. Це теж якоюсь мірою має стосунок до нього, якщо зважити на глибину відчуття ним дідизни, затоптаної часом і новітньою лихою історією. У господарстві Осьмачки, як у лісі: високі дерева і дрімучі хащі. Щоб вибратися на сонячну галяву, треба кризь ті зарості продиратися.

А щоб Осьмачка став зрозумілішим, починати треба не з його віршів, а з поеми "Поет" і терпляче подолати всі 628 октав. Цей твір — із найбільших здобутків української літератури у жанрі поеми. Хто не прочитав "Поета", у того неминуче складеться неповне чи й хибне уявлення про Осьмачку — знаю це з власного досвіду. У "Бібліотеці поета" поема представлена, певна річ, окремими розділами і — не найкращими. Це в ній Осьмачка скаже про високий дух літання. Явить глибоке знання селянського життя, побуту, психології. Приголомшить потужністю уяви, сюрреалістичними кадрами. Проспіває гімн книзі, думці, посилається на Шеллі й Байрона:

Тодось ОСЬМАЧКА (1895—1962)

Дух вільного літання

І Шеллі дзвонить
віршами-громами:
"Єдине все,
що в нас і що над нами".

Окремі фрагменти навіртають до Данте, свідчать про те, як уважно студював Осьмачка "Божественну комедію". Розгалужуватиметься сюжет, з'являться внутрішні монологи, а з ними й непрозир'я, таке характерне для нього, Осьмачки. Він сам про це знав, тому й виніс як мотто до однієї з поезій англійську фразу — *my soul is dark, мій дух (душа) темний*. У "Поеті" поет явить не тільки можуть уяви і зображувальності, а й версифікаційну культуру, якої часто бракує його віршам.

Підрадянські книги Осьмачки: "Круча", "Скитські вогні", "Клекіт" — контрастні й багатослівні. Він часто "забалакує" тему, плутається у напливах чуттів, ледве даючи їм раду. Та навіть у незграбних, невідграних віршах присутній той Осьмаччин дух, який збережеться й надалі, зміцніє в блуканнях поета по Європі, і тільки в Америці, під впливом прогресуючої хвороби втрачить колорит, піде на спад.

Осьмачка, безперечно, людина з вкрай розхитаною психікою. Це прочитується при уважному прочитанні першої ж книжки, з якої поет відбере до свого вибраного всього три вірші. Уже там відбилася його схильність до барвничних — похмурих і зловісних, до їх нарощування і концентрації. Як, до слова, і до вселенськості, епічності, "уїтменізму", надто у вільних віршах. Тут, як і в книжках наступних, окремі пасажи вивисуються до пророцтва, нагадують завивання юродивих з їхніми неясними прозріннями, погрозами, накликаннями грядущих бід.

"Звір бенкетує! Болить душа" — підсумує поет один з віршів. А в іншому мовби кине виклик Сальвадору Далі: чотирма рядками накидає моторошну картину, що виростає до символу ХХ століття:

А ярами вовки грали,
над кривавою рікою
білі зуби полоскали
віковою глибиною.

Про такі характери, як Осьмачка, кажуть: їм щось пороблено. Поет був би приречений на самоту й неприкаяність навіть за

нормальних умов. Його тяжкий життєвий досвід: переслідування, арешти, перебування у психлікарнях, — тільки прискорили дозрівання того, що вже дісталось у спадок. Ю. Шевельов, розповідаючи про дивацтва поета, з яким він запізнався уже в Європі, зайняв нейтральну позицію. Хоча й не оскаржував його належності до геніїв захмареного розуму — Гельдерліна, Норвіда, Ніцше.

"Один я на світі, мов Юда в гаю на віршовці!" — це вже в "Кручі". Мотив самоти стане потім хронічним.

Зорі плинули на хмарах,
курів сніг з небес;
їшли люди всі у парі,
а я ждав тебе.

Про кого цей вірш — про дівчину? Україну? "...там я ждав тебе віками і сам скам'янів". Образи Осьмачки несподівані і яскраві: "Половецькі орди їхали степами, ловили списами зорі вечорами". Сонце "заюшило кров'ю молодіцю". А що ж молодіця? "Не з відрами стала вона під вербою, лідину вмивала гострою водою". Вода *гостра*, сади *жовтоглинні*, степ *сизохребтний*, річка *хутко-*

Війна

Туга стінами стояла на могилах,
як тумани перед світом;
мати сива там до сина говорила...
бо пололи разом жито:

"Чом, сину, зажурився,
ніби вечір похилився
аж од хмари, аж до лану
на могили та церкви,
на яри...

в ріку криваву,
що полоще черепи і кістяки,
наче криги, биті, ламані шматки?"

"Мила ненько, біла вишне!
Снився сон мені, як диво:
мов ти жито жати вийшла,
як у гай на буйну ниву.
Не одну годину жала
золоту пашню у полі,
силу снопів нав'язала
й поколола ноги голі.
На сніп сіла спочивати,
а шуліка десь із яру
впав на груди тобі, мати! —
ніби камінь з гори вдарив...
Вирвав серце тобі тепле

й до криниці, що під лісом,
поніс яром, далі — степом...
На високім сів горісі,
що на цямрину схилився.
Наче зорі вночі в кручу,
кров котилася у криницю —
у безодню неминучу.
Як загавкали ж лисиці
у тумані вранці яром,
то шуліка у криницю
кинув серце твоє, мамо!
На шляхах середохресних
до стовпа я був прикутий,
ти ж кривавила десь верстви,
вся обірвана, роззута;
повертала груди рвані
все на північ, а не в вирій
і кричала у нестямі:
"Верніть серце моє, звірі!"

Туга рядна вистилала у степу,
а ніч полами зм'ятала
повні зорі в рядна чорні —
пашню миту, золоту.
Син та мати над степами
і над зорями в рядні
коло місяця стояли,
ніби в кадобі на дні.
А ярами вовки грали,
над кривавою рікою —
білі зуби полоскали
віковою глибиною.

Під Київ старий...

Під Київ старий незглибима ніч
Прийшла непомітно степами —
І тисячі в воду запалених свіч
Поділ перекинув стовпами.

І знизу безодня й безодня вгорі
Із синього холоду ночі
Жене над водою вогні в куширі
І жаб'ячим криком скрегоче.

Стихія небесна, стихія земна
Злилися в гармонію дивну.
Та місця між ними мені вже нема
Так само, як в людському плину...

Шукаю вночі я, шукаю і вдень
У місті великому серця,

Але обіймаю над кручею пень,
Коли дві безодні зіллється;

Мов дурень, тоді я радію в собі
І очі на схід повертаю:
Чи в сонце не впали, як тіні слабі,
Холодні безодні без краю...

Дівчата зичливі чи навіть відьми,
Благаю хоч крихітку — серця,
Аби не зустріти на сході п'їтьми,
Коли дві безодні зіллється;

Аби моє змучене горем єство
Взяло собі землю, і небо,
І зорі, й вогні, і жабине гніздо
Із рік та озерного степу!

Незмінність

Прозорого серця висока погода
сьогодні пустила над світом плісти
тонесенькі хмари, відбивши їх в водах
баварських озер, мов з латаття листи.

Наліті живицею сосни рожеві
малі гільячки не рушать ніде,
бо тиша у лоно щасливого дневі
від Альпів далеких незримо іде.

1921
І кожного дерева стовбур порою
дзвенить, мов струна,
що зачула смичок,
коли відривається тільки вагою
і падає вниз кризь гільячки сучок.

І жодного птаха з прив'ялого зілля
не чути чогось в нерухомих бору,
і навіть на луках тримає неділя
урочисту тишу, мов гори, стару.

І тільки з-за лісу із палі брості
кричать у баварів уперто півні,
які віщували і щастя і гості
в далекій черкаській моїй стороні.

А що вони значать тепер в блуканні?
Вже певно не те, що співанням раніш,
коли і кімнати не маю я нині
без свідків чужих прочитати хоч вірш.

Не те тут говорить і сміх для привіту,
й душа у молитви вже, певно, не та,

і тільки на тлі безконечного світу
та сама й незмінна моя самота.

У таборі

З вікна видніють із-під снігу дахи
і з цегли свіжі виводи,
з їх лине дим, неначе чорні птахи
або мов гуки череди.

В кімнаті душно, і в повітрі висне
накурений тягучий чад,
і хлопці, лежні, голосно навмисне
говорять про масних дівчат.

А я біля розпеченої груби
схилиюся до ніг своїх,
та ще й кажу, шепочучи кризь зуби:
"Коли я вирвуся від них?"

Я вдома був, мов раб у Сіракузах,
і Відень був мені не друг,
і тільки давня українська муза
гляділа здалеку мій дух.

Але тепер вже до чиєї хати
її покличу я у кут,
де не чекають дикі мещанати
на збольшевичений свій суд?

Бо від розмов і димного наркозу,
як від зміїного жала,
зів'яв, страждаючи, у мене розум
і глухне в обводі чола.

І я вже і не знаю: чи за скелі
хилити голову вітрам,
чи освіжити думи невеселі
водою з першого відра?

Але, моя царице превелика,
не покидай мене хоч ти
і в дерев'яних навіть черевиках
наважся стежку перейти.

Я жду тебе у лісі, і у місті,
і в селах, де шумлять сади,
з одним бажанням: як завжди, без вісті,
ох, музо рідна, прийди!

Дзвонар

Ох, неделя моя чорнопера,
відведи від моєї душі

нога — у кого ще, крім Осьмачки, знайдемо такі першої свіжості епітети? І цей самоспелюючий нурт чуттів. Цю безперервну роботу заведеної як годинниковий механізм свідомості?

Осьмачку важко сплутати з іншими. Він так вивертає фразу, що наслідувати його неможливо. Його прозовий, розхитаний, аритмічний рядок зберігає свою самість навіть тоді, коли у вірші вчувається пряме відлуння Пушкіна чи Есеніна. Цей поет м'язистий своєю окоренкуватою незграбністю. Без Осьмаччини "аномалій" не було б і самого Осьмачки.

У його ранніх, близьких до билінних казань та дум імпровізаціях, чуємо вільний похід ступу — коліски України. Він уміє сказати так, як до нього — ніхто. І навіть благословити безум, як благословляв свою епілепсію Достоевський. "Благословення єсть безумство-хаос, що дасть нам солодко ридати, коли до нас літа впадуть снігами і пережитим завихрять!"

Його кафкіанство — споглядання жука, що потрапив на рейки, і синтез із цього приводу може розглядатися як сюрреалістичний виверт і як знак божевілля. Між тим і тим — межа хистка. Осьмачка у деяких своїх злетах як вулканічна лава. Його стихійна сила, породжена "гоголівською" уявою, такого напору, що він не може її дисциплінувати, спрямувати в єдине русло, підкорити літературним умовностям. Так сила

стає слабкістю: нагромадженням словесної маси, захарашенням світлиці зайвим мотлохом, скиртуванням соломи неправним скиртувальником, коли вона розсувається на всі боки.

І там же — дивні прозріння:
І на печі над сухарем
Чадний гасник поволі тух,
І в мене горе вже старе
Уважнішало, ніби друг.

Тонко й свіжо. Невипадково ачей Маланюк запідозрював в Осьмачки симптоми ще й "хвороби" геніальності.

Коли б виникла потреба виділити трьох найвідвертіших українських поетів, то ось вони: Свідзінський, Плужник, Осьмачка. Але якщо перші два — діаманти, то третій — алмаз, який потребує шліфування й огранення. Хоча — знову ж таки — саме у цій невідшліфованості сила поета. Як тільки він стає простішим, прозрішим, тут же й втрачає щось таке, що властиве тільки йому. Стає не по собі, коли читаєш про "репану шкуру" з батька, яку хтось "почепив угорі на дрючках".

Душоубця не бачить мій зір,
Тільки знаю: в юрбі він вирує:
Знаю — там

приховався той звір,
Бо для кого ж то шкура парує?
Далі — на вертанні до дитинства, що з "музицької випало миски" і дивна репліка: чому українці буцімто не люблять дітей з коліски та чому місяць "сіяв на батіг, коли був я маленький" — посилення на гіркий власний досвід.

Похмурий "Дезертир", де вовк на прохання козака розриває йому груди, гризе ребра, а потім, виконуючи волю загиблого, несе його кістки з чужини до Дніпра:

Впівночі вовк, як вогнеліт,
З кістками до Дніпра летів,
Зриваючи холодний ніт
І тумани страшних снігів.
А вітер плакав на слідах,
Що зорі й сонце світять нам
Лише на рідних берегах,
Про що відомо і вовкам.

Слух на печерне, первісне, міфологічне в Осьмачки був бездоганний. І дивно читати потім у "Китицях часу" його інтимну лірику: стільки в ній справедливого, беззахисного, того ж потужно стихійного, недекорованого, незашореного, незалітературного. І не Сосюрина одноплосинності, а кохання з демонічним присмаком. Відомо: послання звернені до черниці, в яку закохався поет. Про цю нещасливу пристрась яскраво розповів у книзі "Поет з пекла", присвяченій Осьмачці, М. Слабошпицький. Цей фрагмент із життєпису тільки підкреслює безмежну одинокість поета. Підозріливого, колючого в спілкуванні. Гнаного ще й внутрішньою, незрозумілою для інших силою.

Душе ж моя темна,
чого ти тут в горах
живишся не хочеш терпінням,
а молишся нишком,
щоб доля сувора
серця поєднала з камінням?

Чи, може, боїшся,
що лусне напруга
в таких необдуманих герцях
і камінь вхоплю я,
мов щирого друга,
й навіки притисну до серця?

Скільки відчаю в цих рядках. Дивна річ, але певна відчуженість між поетом і його читачем лишається й зараз, мовби Осьмачка запрограмований на самотність і по смерті.

Він важко надається до зближення — такий осбінний його психічний досвід і так по-своєму він той досвід висловлює. Осьмачка, як і Н. Лівницька-Холодна, виказав ніч душі. Але в неї — переважно короткі, констатуючі вірші, а в Осьмачки — гронади слів, які проте епізодично вибухають фейерверком картинності.

"Немає волі на землі!" — вигукне поет, потрапивши на Захід, і гірко зітхне: "і тут зійшлися комсомолі" в руїні обергати дух". А в поезії "В Альпах" скаже так, як це вміє тільки він:

А я між небом зоряним,
одягнений в кожух,
і між землею сам надворі,
мов здавлений,
у палітурках двох лежу
ніде не читаних історій
з бажанням, щоб
жадана діва без розмов,
а під гітарний тільки туркіт
взяла мене
поцілувала й потім знов
поклала тихо в палітурки.
Осьмачка знав правду своєї ширості, врятованої "могутнім,

нелукавим словом". Перебільшення? Самовозвеличення чи акт самооборони? Реакція на свої сумніви, на гризоти свідомості: "я низам чужий, чужий цілком, але й твоїй чужий вершині?" Це звертання до гірського орла.

Осьмачка — то втілення круглосирітства. Його внутрішня самоізоляція була непробивна. Тому в цих рядках немає й крапельки пози: "Із Батківщини рідної втікач, ще й емігрант між втікачами". "Втікач між втікачами" — такою могла бути б і назва цієї статті про нього.

Мандельштам, змагаючи під тяжкою зачненості в глибинці, вовла з надриком: "Читателя! советчика! врача! На лестнице колючей разговора б!" Просив й Осьмачка. Але задовольнявся мінімумом. "Сило Божа, дай душі моїй простору і єдиного з душею слухача!"

Психічна напруга, боріння й моріння духу, озонові діри свідомості, оголеність травмованої світої душі, плутана мова, що не завжди узгоджується з граматикою, — це він, Тодось Осьмачка, мандрований сирота, Агасфер української поезії, який не мав жодних ілюзій щодо майбутнього людства:

І чи мені вітати,
гей, часи летючі,
Коли великий хаос
будиться в віках,
Коли і небо висить
у космічній кручі
Вже на останніх
змучених зірках?

кожну діву, що любить озера і дзеркала, мов води в глуші,

Україна

бо вона відчуватиме й шкуру у фрізера, що робить і зиск і на нігтях жаринь манікюру, гарячішу за сонячний блиск.

Бо вона на кожнісінький дотик його пальців, голодних на гріх, розтулятиме радісно ротик у лукаво-схвильованій сміх.

І якщо він над нею, хиткою, враз нахилить обличчя бліде, то придавлені груди косою і вона йому теж підведе.

І накрутить він їй, мов купчиси, повно в пахошах кучерів знов, щоб на чорнім золоченім плісці аж по перса шуміла любов.

І нещасний уже ти навіки, коли любка твоя молода задивляється в плеса та в ріки і в дзеркала такі, мов вода...

Куди й день заглядає понурий, а вночі зоряниці рясні, і рожеві, мов жар, манікюри, і блискучі, мов зорі, персні.

І тобі залишиться благати, мій поете, лише дзвонаря, щоб у дзвони, неначе з гармати, калатав, доки зійде зоря.

Щоб у серці твоїм він пожежу погасив без води і сльоти, взявши стежку у Бога найлегшу для зідхань та плачу й самоти.

Бо її погасити вже, звісно, не подужають жодні моря, що лунатимуть голосно й грізно із дзвіниці вночі в дзвонаря.

Бо і в його краплинки на віях освятимуть душу до дна: що і вічність і сон — це стихія від віків нерозлучна й одна!

Шляхи мої неміряні,
гори мої неважені,
звірі мої не наджені,
води мої не ношені,
риба у їх не піджена,
птахи мої не злякані,
діти мої не лічені,
щастя моє не злежане...
Оце така я в тебе матінка,
в руці Господній
Україна синенебая!

Поет

(Уривок)

"Немов на озері без берегів прозорий лід дзвінкий і нерухомий на горній тиші висохлих віків і на замерлім, ніби вічність, громі прозорий мармур без кінця й країв пливе десь у безодні невідомій; на нього дивиться крізь сльози люд і небом називає брилу тут.

І скільки ока скинути тим долом у діри урни спущено з небес, під вінця вхоплені перловим колом, аби не випали в безодню десь; над кожною по три колумни голо стоять, мов білі стовбури берез і їх не обвіває вітер-вихор, ані крило пташине летом тихо.

Над кожну урну, що блищить, мов рот, на трьох колумнах білих, мармурових, держиться важко пара сковород на повзнях срібних довгих ланцюгових, і днами сходяться без перешкод в діаметрах, напевно, трьохметрових: і урни всі, і сковороди ті з прозорого рубіну вибиті.

Вогонь горить з кожнісінької штуки і нижчу сковороду так пече, що найстрашніші спрочиняє муки тому, хто з верхньої не утече; коли ж, неначе лист в осінні гуки затріпотить розпачливим плачем, то із сковороди скакає дико, то гине у повітрі з смертним криком.

А вслід йому тоді протяжний гук до неба нагло схоплювався вгору, і, вдарившись в піднебесний лук блакитного, бездонного простору, стихає, там серед таємних мук комусь невисловленого докору: "О, горе нам: перемагає тлум, — згасає зірка знов серед колумн!"

І урні затуляло вічну пашу: сковорода бо вже від тягару звільнялася, і нижчу — товщу й важчу — на повзнях опускала на діру, сама ж, уверх зійшовши на добрящу колумни частку, зупиняла рух; і погасав вогонь навіки в урні, Немов під снігом нагідки безжурні.

І геть, куди не глянь, то голий люд лежить на сковородах ниць по небі без стогону, без руху і без пуг, у заклятій страшній якійсь потребі; вогні під ними гострі жала пнуть, немов пекельна хвиля в вічному склепі, а обігнувши сковородам гін, розходяться безслідям білих пін.

І біля кожного станка такого з людини череп... дужка золота, до ланцюга прикута золотого, який крізь порожнечу виліта до сонця, що горить серед страшного простору, ніби голова kota, а з неї вуса — ланцюги блискучі шумлять на небо, мов дощі із тучі.

А з черепа, що в ньому повно книг, ув урну пильно заглядає Карло, коли вогонь хоч трохи там затих, скидає ще нових туди попарно з десятих фольантів дорогих і, зворушивши кочергою гарно, спирається на неї і зорить, як мудрощі й поезія горить.

Бо на тортурах то сковородиних поети, що блукали на землі, шукаючи і правди, і людини, і мріям тиші творчої ріллі. І, марний час проклявши блуканини, заносили в труну свої жалі тоді, коли приплакали вже лиха пектися досхоchu на власних книгах.

Що ось тепер вгорі на небесах їх нищать табуни кордулів лютих, які були колись по городах і грішми і неправдою зіпсутих, за критиків писак, що в вічний прах наважилися істину зіпхнути, — і хтось призволив там кордулів цих робити муку і вогонь із книг.

А встане ніч на землю — вогуку груді — і зблищать на небесах зірки, і степ замре від трактору і люду, і випливають із туманів церкви, і сич гукне з дзвіниці лунко гудом в далекий ліс, де сонні сплять галки, — то хто посміє проказати в горі, що то горять поети, а не зорі.

І що сами не покидають мук на висічених долею рубінах, щоб небо не погасло, ніби гук сича на дальньої дзвіниці стінах, який турбує, мов жага розлук, надією, що квітне на руїнах: що люди без небесних тих вогнів обернуться в лютиших різунів.

Якби з'явився деспот войовничий і взяв бібліотекарів на паль, а книги всі і справи видавничі геть повивозив у степи на спал, і друкарів проклятих може й тричі попик, немов себе Сарданапал — то теж погасло б небо над землею навіки із катівнею своєю.

Де блиск потужний широчінь січе на мармуровій замкненій підкові, як на поверхні моря, що тече вогненне у безодні загадкові; і скрізь катівське сяєво речей, мов з блискавок одбитки випадкові, горять, шматуючи, стражденним зір, які блищать далеко потом шкір.

І, захищаючись від блиску муки, без руху жодного вклякають ниць... а небо мчить, неначе через луки, розбурхана вітрами згряя птиць, без волі, з таємничої принуки, як зірвані кінці од блискавиць; за ним, не сподіваючися зради, летить земля бескеттями западин".

Чистий серцем Пам'яті Богдана Ступки

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
Генеральний директор Національного культурного центру України в Москві, доктор історичних наук, лауреат Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка

Продовження.

Початок у ч. 35, 36, 37 за 2012 р.

2011: муки та радості

Як і обіцяв, Богдан Сильвестрович прийшов у Москву з Ларисою Семенівною й Остапом 19 листопада, в суботу. Впродовж дня він відпочивав, а ввечері вишукано й стильно вдягнений, із якимось незвичайним метеликом на білосніжному комірці, подарованим дружиною, відправився по "Кумира".

Церемонія нагородження відбувалася в Демонстраційній залі ГУМу, що на Красній площі.

У запрошеннях було попередження: "Форма одягу — парадна". Таки й справді гості й лауреати були виряджені, вичепурені, проте все пройшло без дешевої помпи й надмірних пишнот, у затишній і теплій атмосфері. Вручали премії: Єгор Кончаловський — Михайлу Єфремову, Володимир Войнович — Ірині Розановій, Володимир Краснополюський — Альоні Бабенко, Володимир Хотиненко — Сергію Маковецькому, а метрам Богдану Ступці та Олегу Табакову — Еліна Бистрицька й Олексій Баталов.

Здавалося, в самому повітрі було розлиті справді щире шанування переможців. Без перебільшення, насамперед це стосувалося Ступки. Скажімо, лауреати, як годиться, говорили слова подяки режисерам, партнерам, учителям, родинам.

Так-от, майже кожен згадав Богдана Сильвестровича, який разом із дружиною Ларисою та сином Остапом сидів у першому ряду. Зокрема Ірина Розанова, переможниця в номінації "Краща жіноча роль у кіно", з якою Богдан Ступка знімався у фільмі "Осяняня", зізналася: "Це видатний день. Я сьогодні побачила улюбленого Богдана Сильвестровича Ступку, Сергія Маковецького, Михайла Єфремова, Олега Павловича Табакова. Яка компанія поруч зі мною. Яка це честь! Я щаслива. Дякую Вам". А після церемонії Ірина Юрїївна розповіла: коли дізнається, що у фільмі знімається Богдан Сильвестрович, їй уже не важливий навіть сценарій — вона обов'язково погоджується на зйомки! Між іншим, за лаштунками Богдан Ступка підписав і подарував артистці книгу про себе. У подячному слові згадала Богдана Сильвестровича і його кіношна дочка Альона Бабенко: "Один із моїх улюблених віршів "Не сотвори себе кумира...", про них, про кумирів, сьогодні не можна не думати, коли в першому ряду я бачу мого найправдивішого кумира — "тата" Богдана Сильвестровича..." Олег Табаков зазначив: "Премія "Кумир" вища за різноманітні політичні ігри, і журі ніщо не завадило нагородити нею громадянина незалежної України".

Перед врученням премії Богдану Сильвестровичу на сцені з'явилися його... п'ятеро дочок із "Тев'є-Тевеля" (артистки Ганна Ардова, Євдокія Германова, Наталія Шукі-

на, Катя Старшова і Дарійка Пушкіна), які розіграли дотепну сцену в дузі шолом-алейхемського гумору.

Виходив актор на сцену під аплодисменти. Коли зупинився перед мікрофоном, у залі піднявся Сергій Маковецький, а потім і всі присутні! Це був єдиний випадок того вечора.

Підійшовши до Ступки, дивовижна жінка й велика актриса Еліна Бистрицька тепло, по-домашньому сказала: "Це я". Богдан Сильвестрович тихо й по-доброму відповів: "А я тебе впізнав". І несподівано заспівав їй: "Через ліс, переліс..." А потім вони домовилися, коли Бистрицька приїде до Києва, виконати дуетом якусь пісню...

Вручаючи премію, Бистрицька зазначила:

— Я щаслива не тільки тому, що вручаю нагороду, а й тому, що просто бачу Богдана Сильвестровича. Ми знайомі стільки років! Це так радісно й так прекрасно! Він віддає глядачам усю свою душу, весь свій талант! Дай Бог тобі здоров'я, здоров'я, здоров'я. А все інше в тебе є.

Богдан Ступка з дружиною Ларисою Семенівною

Коли разом із коштовним знаком "Кумир" Ступці передали й грошову премію, він мовив: "Вовремя". І звернувся до залу:

— Шолом. Узнав о событии, открыл словарь и прочитал, что кумир — это статуя, божок, божище, бовван (не думайте, что болван), истукан, идол, идолище. Но тут не забыть бы вторую заповедь Моисея: "Не сотвори себе кумира". Мне очень приятно получать эту премию еще и потому, что ею отмечены и две мои "дочери" по кино. Известно, что некоторые театральные педагоги пишут целые книги, как стать артистом. А я кратко расскажу, как стать Кумиром. Сначала нужно получить всероссийскую театральную премию имени Константина Станиславского. Затем — московскую "Принцессу Турандот". В кино важно получить "Нику", потом "Золотого орла" одного и второго, то есть обязательно стать именно двуглавым орлом. Следующая ступень — "Триумф". И только после всего этого можно рассчитывать на премию "Кумир". Я сегодня очень счастлив таким уважением ко мне. Но это не моя заслуга — это заслуга Семьи, нашего Театра имени Ивана Франко, Львовского театра имени Марии Заньковецкой. И компания у нас сегодня, как говорят поляки, небольшая, но очень порядочная и интеллигентная. Спасибо.

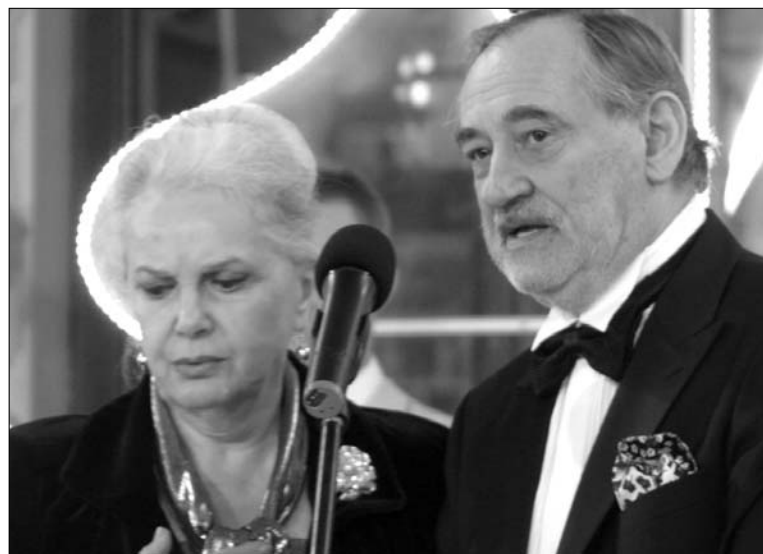
Наприкінці Ступку привітав запальним українським гопаканом Ансамбль народного танцю Мойсеєва. Після урочистої церемонії —

традиційне фотографування лауреатів. Потім усіх запросили до "Ідальні № 57", що з радянських часів працює в ГУМі. Богдан Сильвестрович із Ларисою, Остапом сіли за окремий столик, але невдовзі до них приєднався Олег Табаков із дружиною Маринною Зудіною. Упродовж усього вечора я сидів із Всеволодом Окипшем навпроти них і мав можливість спостерігати за двома Кумирами, двома великими життєлюбцями. Вони — неперевершені в застільній бесіді: невимушені, веселі, з анекдотами, всілякими історіями з артистичного й не тільки минулого.

Табаков відразу заявив, що він українець на чверть — його бабуся була "хохлушкою". Ступка в ту ж мить виправив — україноку! У дитинстві Табаков жив із бабусею в комунальній квартирі й запам'ятав, як ночами вона вставала й підходила до вікна на звуки мотора чорної "марусі", яка раз по раз забирала мешканців їхнього будинку. Малий Олег нічого не розумів, але щоразу бабуся молилася, і в тій молитві були й прізвиська сусідів, і повне їхнє виправдання перед Богом... Олег Павлович захоплює розповідь цю та інші історії, а Богдан Сильвестрович уважно, з інтересом слухав. О, він уміє слухати! Табаков цим даром володіє, здається, менше.

Та коли Ступка смачно проспівав йому сюжет опери Юлія Мейтуса "Ріхард Зорге", що за радянських часів йшла у Львові, Олег Павлович був повністю підкорений. І ось уже вдвох вони всерйоз обговорювали спорудження на Красній площі висотних пам'ятників Кумирам — Ступці й Табакову. Потім удвох співали українську народну пісню про Дорошенка й Сагайдачного, які, до речі, разом штурмували Москву на Покрову 1618 року.

Я все це слухав, солодко задрядячи самому собі, бо випала рідкісно-щаслива нагода почути те, що ніхто ніколи не чув у виконанні цього славного дуету, який вже ніколи не повториться.

Богдан Ступка та Еліна Бистрицька, яка вручила Майстрові премію "Кумир" у номінації "За високе служіння мистецтву". Москва. 19 листопада 2011 року. Фото Ассоль Овсянникової

Лауреати премії "Кумир": Сергій Маковецький, Олег Табаков, Альона Бабенко, Богдан Ступка, Ірина Розанова. Москва. 19 листопада 2011 року. Фото Ассоль Овсянникової

Час від часу до нашого столу підходили шановані гості, щоб привітати Кумирів: Володимир Войнович, Зінаїда Кириєнко, Ірина Розанова, Альона Бабенко, Сергій Маковецький... Я подякував йому за те, що він першим встав, аби шанувати Ступку, а Сергій Васильович відповів... українською: "А як же інакше!" Маковецький сказав Богдану Сильвестровичу багато добрих і щирих слів. Запам'яталося: "Я Вас люблю... Ви необхідні нам, Україні... Хай Боженко дасть Вам здоров'я..."

Ступці було комфортно, тепло, щасливо, і ми виходили з "Ідальні № 57" останніми — вже близько опівночі. Побачивши Богдана Сильвестровича, охоронець на виході захоплює видихнув: "О! Тарас Бульба!"

Наступного дня — 20 листопада — актор висловив свої враження від церемонії вручення "Кумира". До речі, сказав, що йому не сподобалася акустика, бо в залі ніхто професійно не відслідковував звучання мікрофонів або й просто вчасно не подавав їх. Але художня частина була прекрасною, особливо припав йому до душі епізод із дочками Тев'є-молодшицею... "Приємно було... Тим більше, що вручили грошову премію. Ще трохи додаю і можу їхати на операцію в Німеччину... Гарно все пройшло й після офіційної частини. Цікаве спілкування з Олегом Табаковим, він розповідав свою біографію, а потім раптом зупинився й говорив: "А для чого я это все говорю?"

Жартували, говорили й про серйозні речі..."

На моє прохання Ступка довго розповідав на диктофон про свої дитячі та юнацькі роки, навчання в театральній студії, творчу роботу в Театрі імені Марії Заньковецької. Усе це необхідно було для згаданої біографічної книги...

Богдан Сильвестрович, Лариса Семенівна й Остап Богданович від'їжджали додому пізно ввечері потягом № 1. Ступка пропустив дружину й сина вперед, а мене попросив затриматися на початку перону — вирішив покурити. У цей час до нас наблизилася з валізою... Ада Роговцева! Скільки радості було! Тим більше, що їхали вони в одному вагоні.

Через кілька годин після повернення до Києва Богдан Сильвестрович уже був у Феофанії, а 22 листопада розпочався новий курс лікування. Коли поцікавився його самопочуттям, Ступка відповів: "Прийняв на груди крапельницю, грамів двісті. Все нормально". У ту ж мить запитав, чи... започаткована будівництво пам'ятників народним кумирам — Табакову та Ступці на Красній площі, навпроти ГУМу, де їм вручали премії.

Я попросив дозволу на кілька хвилин розмови по книзі. Найперше поставив два питання, які випадково пропустив під час наших московських бесід. Перше: "Ступка — це епоха?" Богдан Сильвестрович відповів миттєво: "Боже сохрани!" Друге питання: "А Данченко?" Задумавшись на півсекунди, сказав упевнено: "Епоха!" І додав: "Данченко змінив історію українського театру, розпочав її новий етап".

27 листопада, в неділю, почав розмову зі Ступкою із питання: "Як Ви себе почуваете?" — "Почуваю, як каже Голда", — відповів Богдан Сильвестрович. Саме так — "як каже", а не "як казала". Голда ніколи не залишала Тев'є...

Був упевнений, що Ступка відпочиває в Кончі-Заспі, але він працював у театрі. На моє здивування зауважив, що зранку була репетиція "Попелюшки", яку ставлять до новорічних свят і шкільних канікул. Особливо радісно було почути, що в театрі готують спектаклі за Чеховим ("Жона є жона") і Франком ("Перехресні стежки"). Нагадав артисту, що того дня — 27-го — минуло рівно три місяці з часу його 70-річчя. "Так і життя пролітає", — зітхнув з явним оптимізмом Майстер.

Грудень 2011 року виявився обнадійливим! Досить сказати, що

6—8 грудня взагалі не міг дозвонитися до Ступки, він був настільки зайнятий на роботі(!), що навіть вимикав телефон. Здається, вперше за півроку я не говорив із ним щодня. Коли ввечері 8 грудня все-таки вдалося вийти на зв'язок, Богдан Сильвестрович пояснив: “У нас атестація проходить...” Я нагадав, що ми домовилися про розповідь на диктофон щодо життя його батьків — Марії Григорівни й Сильвестра Дмитровича — в Куликіві ще до їхнього знайомства й одруження. Ступка відповів: “Я з понеділка лягаю в Феофанію. Там у мене буде більше часу...” Тоді й розкажу...” Жодних сумнівів в одужанні мого великого друга, здається, не залишалось.

Наступного дня Богдан Сильвестрович розповів, що 6 грудня Посол Російської Федерації в Україні Михайло Зурабов вручив йому російський орден. На врученні в Театрі ім. І. Франка був Олег Табаков. Саме того дня МХАТівці показували на франківській сцені “Чайку”, що вже давно є візитівкою театру. Вистава Ступці не сподобалася: “Я в житті на сцені всяке бачив, а такого ще не бачив... Навіщо робити з Чехова посміховисько?!” Художній керівник поспішав того вечора на перегляд вистави франківців “Бульвар злочинів” Еріка-Емануеля Шмітта, бо, на його думку, вона була затягнута. “Що, і справді так довго йде?” — “Ох і довго, довго, треба скорочувати. Підудивлюся, що можна зробити...” Богдан Сильвестрович однаково вимогли-

вожно й резюмував, що розшифровка адекватна: “Супер!” Мені так тепло на душі стало.

22 грудня приїхав до Києва на засідання Комітету з Національної премії імені Тараса Шевченка й побачив Ступку бадьорим, усміхненим і життєрадісним. На засіданні Богдана Сильвестровича не було, бо в театрі приймали новий спектакль “Попелюшка”. Опісля прийшов до театру разом із Богданом Козаком і Олегом Вергелісом. Художній керівник ще був у залі з артистами — красивий, статечний.

Розповідав: — Цього року ми підготували прем'єру мюзиклу “Попелюшка”. Оригінальну музику на сюжет відомого кіносценарію Євгена Шварца написало подружжя композиторів Вікторія Васалатій і Юрій Кондратюк. Прем'єру гратимуть лише молоді актори. Я так і сказав: “Нехай вийдуть молоді франківці. Треба дати їм шанс. Зимові канікули довгі й усім вистачить часу пограти на сцені”. Ще для малечі покажемо вистави минулого сезону, які дуже тепло сприймають глядачі: 1 січня — “Новорічну Одісею”, а 6 січня — “Бременських музикантів”.

Зайшли до Ступчиного кабінету, говорили про те, що на Шевченківську премію не представлено жодної театральної вистави й фільму. Ступка вбачав у тому відсутність системного підходу до виявлення й аналізу прем'єрних вистав у масштабі всієї України. Він не сумнівався, що нові шедеври в театрі з'явилися, але залишилися не від-

буде добре, можливо, у лютому проведемо новосілля. Чекали на цю подію довгі 23 роки! Є у нас різні плани: “Не говоріть, панове, про любов”, в основі якої поезії Марії Матіос, Лариси Петрової, Олени Теліги; “Натусь” Володимира Винниченка; “Я — спадкоємець” Едуардо де Філіппо. Можливо, “замахнемося” на чеховську “Чайку”. Хочу, щоб на Камерній сцені звучали новели Василя Стефаника.

У залі Камерної сцени ми домовилися, що раз на квартал франківці показуватимуть свої вистави в Національному культурному центрі України в Москві. У зв'язку з тим, що наша сцена для великих спектаклів не пристосована, відкриття Камерної франківської сцени в Києві стало справжнім театральним святом і в українській Москві.

Ввечері 25 грудня розпитав Ступку про дитинство його мами й нагадав йому, що моя також народилася 1912 року, в грудні. “Твоя мама була молодшою від моєї”. — “На цілих чотири місяці... Вона померла на 77-му році життя...” — “А моя прожила 95 років...” — “Дай Бог і Вам прожити стільки ж...” — “О-о-о!” — “А чому не успадкувати такий приклад?” — “Якби Господь почув твої слова...”

26 грудня Ступка завершив третій курс лікування.

Гарну передноворічну новину приніс день 27 грудня, коли ЗМІ повідомили, що Богдану Ступці передано в довічне користування будиночок у Кончі-Заспі. Привітав артиста, сказав, що цей крок робить честь керівництву держави. Подумалося, що мої десятирічної давнини нагадування в пресі про дарунок Генріху Сенкевичу маєтку від Польщі з нагоди 25-річчя його літературної діяльності таки не були марними. Хоча наш український жест у бік артиста світової ваги є вимучено-запізнілий, а тому не такий шляхетно-щирий.

19 грудня разом із Богданом Ступкою відзначили день народження Андрія Сердюка в ресторані “Липський”. З нами були Георгій Пивоваров і Леонід Школьник, які багато допомагали Богдану Сильвестровичу впродовж нелегкого для нього року! Ступці в ресторані сподобалося. Пили його улюблене червоне чилійське вино, і страву він замовив, яку любить, — баранячі реберця. З холодних закусок посмакував домашньою ковбасою і малосольними огірочками. Із явним задоволенням випив каву. Багато палив, за що отримав зауваження від Президента Академії медичних наук Андрія Сердюка. Зачарував увесь обслуговуючий персонал: від швейцара і гардеробника до офіціантів. За своєю звичкою усім роздавав “на чай”. З анекдотів, які розказував, запам'ятався один:

— Президенти Медведєв і Янукович йдуть поруч по червоній доріжці вздовж виструненого почесного караулу, а президент Лукашенко, констерігаючи за ними по телевізору, говорить засмучено: “Ніяк не можу зрозуміти, хто з них великорос, а хто малорос!”

Після ресторану кілька годин провів із артистом у театрі наодинці. Знову й знову розпитував його про маму й батька, про життя у Львові...

Того вечора я попросив Богдана Сильвестровича прочитати його улюблену новорічну баладу “Крила” Івана Драча, у якій Новий рік, розносячи людям подарунки, несподівано виділив дядькові Кирилу... крила.

Не чули, як Ступка читав Драчеві “Крила”? Жаль! Відчуваєш, як у тебе виростають обнадійливі крила й хочеться жити і творити...

Далі буде.

Вшанували пам'ять поета-земляка

2012 рік на Донеччині оголошено роком Михайла Миколайовича Петренка (1817—1862), автора відомих пісень “Дивлюсь я на небо...”, “Взяв би я бандуру”. Громадськість краю разом із владними структурами широко відзначає 195 років від дня народження та 150 років від дня смерті відомого поета-земляка. Особливо велика робота проводиться у Слов'янську, де народився та провів дитинство Михайло Петренко.

Валерій РОМАНЬКО,
член НСПУ, голова правління
Донецької обласної краєзнавчої
організації

У рамках року М. М. Петренка у навчальних закладах, бібліотеках відбуваються вечори, зустрічі з науковцями і краєзнавцями, літературно-краєзнавчі читання, присвячені поету. Активну участь у популяризації творчої спадщини М. М. Петренка беруть краєзнавці й письменники, педагоги й науковці, серед них Віктор Скрипник, Віктор Антоненко, Оксана Бабенко, Тетяна Лисак, Валентина Соловар, Олександр Рогов, Олександр Тарасенко, Наталія Рамазанова, Володимир Півень, Олена Барабанова, Валерій Романько та інші.

Визначною подією стало відкриття Пам'ятного знака на місці колишньої садиби, де народився український поет-романтик М. М. Петренко. До його ювілею місцева типографія “Друкарський двір” випустила спеціальні буклети та книгу “Блакитне небо Михайла Петренка”, куди увійшли твори нашого земляка й статті, йому присвячені. У двох числах журналу “ЛітЕра” подано доволі об'ємний матеріал про М. М. Петренка (аналіз життя й творчості та спеціальний урок, присвячений поетові, автор В. Романько). Ювілею Петренка присвячений і IX традиційний літературно-мистецький конкурс “Місто моє, ти для мене єдине”; кращі твори, подані на конкурс, увійшли до однойменної збірки.

7 вересня 2012 року урочисто відкрито пам'ятний знак на місці майбутнього пам'ятника поету-земляку й оновлено меморіальну дошку на будинку центральної міської бібліотеки. А у Донбаському державному педагогічному університеті відбулася літературно-краєзнавча конференція “Постать Михайла Петренка у культурному просторі рідного краю”. На пленарному засіданні з доповідями виступили науковці ДДПУ. На засіданні “круглого столу” виступили гості конфе-

Рідні люди Богдана Ступки: дружина Лариса, син Остап, невістка Ірина, внучка Устина

вий і до своїх, і до чужих. Але мене вразив тоді крик його душі, збольної довготривалим каліченням чеховської драматургії, тим більше на великих сценах.

13 і 14 грудня Богдану Сильвестровичу провели обстеження у Феофанії, констатували деяку стабілізацію у розвитку хвороби. 13 грудня сказав дослівно: “Сьогодні проходив обстеження. Лікарі мовчать. Але ніби там не прогресує й не регресує”. Настрій був так собі. 14 грудня після мого дзвінка: “Я на обстеженні, Володю”. — “Тримаєтесь?” — “Ну, а що робити?” 15 грудня почався новий курс лікування. Після обіду зателефонував йому й запитав, чи може він записати на диктофон розповідь про молодих маму й батька. “Ні, зараз не зможу, бо займаюсь цією холерою, давай зробимо це в суботу чи неділю”. — “Якою холерою?” — “Та лікують же знову...” Справді, Богдан Сильвестрович приїхав додому на суботу й неділю. Ввечері прочитав деякі фрагменти з його тексту, записаного на диктофон ще 9 вересня. Богдан Сильвестрович слухав

значеними у всеукраїнському театральному просторі. З цим не можна було не погодитися.

Коли залишилися вдвох, я передав Богдану Сильвестровичу листа від Бориса Поюровського, якого Майстер глибоко поважає і до його думки дослухається.

“Дорогой Богдан, рад можності передати привіт и наилучшие пожелания... Поздравляю с выходом в свет замечательной книги, которую сделали В. Е. Мельниченко и А. А. Овсянникова!

Знаю, что в Киеве достойно отметили Ваш юбилей и присвоили почетное звание Героя Украины...”

Прочитавши листа, Ступка повів мене показувати Камерну сцену, яку збирався відкривати в січні лютому 2012-го. Він ще думав тоді, яким саме спектаклем...

— Нам треба зробити підлогу в залі похилою, аби публіка комфортно дивилася вистави. Зараз головне завдання — репертуар, який повинен складатися мінімум із шести нових постановок. Бо на Камерній сцені необхідно грати мінімум шість нових вистав. Якщо все

Щоразу новий Марчук

Київська галерея “Мистецька збірка” представила найновіший цикл робіт культового художника, лауреата Шевченківської премії Івана Марчука “Погляд у безмежність”. Унікальність експозиції в тому, що, по-перше, усі 32 полотна виконані, за словами автора, в стилі абстрактно-сюрреалізму. Ні технікою, ні композицією, ні колористичним вирішенням вони не повторюють його попередніх робіт. По-друге, об’єднані однією ідеєю, одним баченням, картини не мають окремих назв, бо становлять єдине ціле. Вони дотикаються одна до одної так, що створюють ефект розмотаного сувою довжелезного барвістого полотна. Ним засновано всі стіни двох залів, а зустрічає “Погляд у безмежність” кожного відвідувача одразу за порогом, у вузькому коридорчику. Цим створюється ефект якоїсь містичності й нереальності. Мимоволі з’являється відчуття: це справді одна картина, що безкінечна в просторі, пливе, пульсує й звучить як мелодія.

Микола ЦИМБАЛЮК
Фото Олександра ЛИТВИНЕНКА

Максим Волошин, директор галереї, яка втретє організовує виставку Марчука, стверджує, що представлений цикл справді відрізняється від усього того, що до цього зробив Іван Степанович. Він постійно мандрує за кордоном, відвідуючи найгучніші мистецькі ярмарки, найвідоміші музеї, найкращі галереї, артсалони, але нічого подібного досі не бачив. “Це абстракція, — каже він, — але унікальна, якостно багата і неповторна, така, яку ви більше ніде не знайдете. Гадаю, його новий цикл мусить бути зрозумілим усім, хто хоче бачити справжнє сучасне мистецтво”.

Відвідувачі реагували по-різному. Хтось був розгублений, хтось — глибоко-замислений, дехто просто зачарований. Одноманітної реакції гостей на побачені не було. Але всіх об’єднувало відчуття, що у цих роботах є якась містика. Це як п’ятий вимір.

Хтось із художників зауважив: якби він не знав, що роботи належать Іванові Марчуку, то подумав би, що їхній автор — молодий художник-бунтар, який хоче показати світові щось нове й оригінальне, прагнучи створити щось надзвичайно-незвичайне, яке до нього ще ніде ніхто не показував.

Іван Марчук ніколи не був художником одновимірним, легко прочитуваним, обмеженим рамками забронзовілої традиції. Усе життя він у постійному творчому пошуку. І в новому циклі укротце це доводить. Коли хтось із журналістів, прискіпливо розглядаючи химерний, на перший погляд, політ калейдоскопічно-барвістих ліній, комбінації фігур запитав у Марчука, чи бачить він якісь

конкретні образи у кожному випадку, художник відповів: “Що знайдете, те й візьмете”. І додав: “Тут треба відкинути пошуки матеріального світу”.

Іншим разом він напівжартома-напівсерйозно сказав, що йому, як малому Тарасу, захотілося зазирнути туди, за видноколо, за ті Геркулесові стовпи, що небо підпирають. Для великого творчого духу людини немає нічого неможливого. Тоді якась сила (чи сила творчої уяви?) підняла його над землею, та так високо, що, проламавши головою небо, побачив під собою картину фантастичну, неземної краси безмежжя космічного простору. А раз углядівши, не зміг не перенести її на полотно. Щоб потім показати людям тут, на землі, в умовах тривимірності, змушений був порізати її, бо ні в майстерню, ні в галерею не вміщалася. Коли ж виставивши тут уперше частково, обмотали ними стіни, то впевнився: це дуже гарно. І тепер, коли дивився, не хочеш шукати певного образу, змісту, філософії. “Як заходжу сюди, — широко зізнався Марчук, — і вдивляюся у полотно, чую всемогуття акордів Баха”. Важко це передати словами, але, насправду, “Погляд у безмежність” треба дивитися іншими очима.

Цей цикл Івана Марчука — його десята іпостась. Перед цим у нього був дуже абстрактний, технічний цикл “Аудиторія виходить із берегів”. Там було близько 500 робіт. Як і вдесятому, кожне полотно окремої назви не має. Попередній — “Голос моєї душі”, що має глибоке філософське навантаження, він назвав домінують для всіх наступних. “Голос...” — то як стовбур, від якого відгалужуються всі інші гілочки-мар-

чуки. “Погляд...” став десятою гілкою. Але це така гілка, що може мати ще відгалуження, і не одне. Як то є у живого дерева, що росте і розвивається. Щодо стилістики ці напрями-відгалуження художник не може виокремити, якось визначити. “Нехай вони самі по собі існують, — каже він. — Їх не можна вбгати в самостійний контекст, бо дійсність — розмита. Як і безмежність, фантазія не має меж”.

Незважаючи на свої 76, митець не втомлюється експериментувати. До речі, його єдиного з українських митців обрано до “Золотої гільдії” Міжнародної академії сучасного мистецтва в Римі. “Я розробляю стільки новацій, — розповідає Марчук, — але на жодній не зупиняюся. Бо пейзаж — одна технологія, кольорові прелюдії — інша технологія, нова експресія — ще інша технологія, виходимо ми з берегів — теж. І то все новації, які ніхто до мене не винайшов і ніхто цього не повторить...”

Його копіюють, як і будь-якого геніального митця, на полотнах якого можна заробити немалу копійку, яку в гонитві за псевдоіміджем викладають скоробагачки-дилетанти. Подейкують, що навіть один із нинішніх міністрів, який звик продавати всіх і вся, має студію, де штампують копії картин відомих художників. У Києві, на Андріївському, теж продають, але то далекі копії мистецтва. До того ж, переконаний Іван Марчук, його не можна скопіювати: “Можна зробити мотив, який буде подібний до мого, його можна повторити, але не більше”.

Свої мистецькі пошуки він мотивує спраглістю душі, жадою творити прекрасне. Саме вони привели до появи на полотнах його незбагненого, загадкового, цікавого світу. А ще — неймовірна, фантастична працьовитість. “Я ненаситний, — постійно повторює він. — Працюю 365 днів на рік. Лягаю спати — думаю, встаю — думаю, ходжу, сиджу, а творча уява тче своє полотно: весь час хочу створити щось нове, здивувати себе, а потім людей”. Робоче місце художника не лише за мольбертом: обдумує свої картини, робить ескізи, замальовки навіть у літаку під час перельотів чи то в Нью-Йорк, чи то в Європу, чи куди-інде. Сотні ескізів за переліт. Щоб усе те реалізувати, йому треба було б мати цілу когорту учнів. Знайти ж їх для нього питання, певно, з багатьох причин непросте. Тому і сотні задумів він втілює в життя лічені одиниці.

Сьогодні його пензлю належить близько чотирьох із половиною тисяч полотен! Немає жодного континенту, від Австралії до Америки, крім Арктики й Антарктиди, де б він не був присутнім у найвідоміших музеях чи найбагатших приватних збірках. Ніхто достеменно не знає справжньої вартості його картин, хоча мистецтвознавці стверджують, що деякі можуть сягати до мільйона доларів. Нині свої твори він не продає. “Я не маю з ким розмовляти, — віджартовується Іван Степанович, — бо живу один. У мене нікого нема. Картини — це дівтора моя. Позбудуся їх — не матиму на кого дивитися. Бо майже всі розлетілися по світу. У Нью-Йорку в мене тільки 100

картин, тут — 100. Працюю в Києві — душа болить, їду туди — плачу. Вони підказують, як жити й що робити”.

За мінорністю цих слів багато невисловленого. Своє життя він поділяє на три періоди: перший, найдовший, який порівнює з пеклом, — існування в неволі за советів; другий — 12-річне перебування в еміграції; і третій — на волі (“це я вернувся в цей дурдом на волю”). “Тут воля є, я її маю, — з гіркою каже Іван Степанович, — ні від кого не залежний, але жити тут справді соромно”. Його можна зрозуміти. І причина не лише в досі не здійсненій мрії передати Україні свій творчий доробок у музеї Марчука. Його багаторічні сподівання й митарства звели нанівець благородні душі поривання. Від української влади, для якої особисто-прагматичні інтереси разом із ідеями “Русского міра” над усе, годі сподіватися розуміння й готовності зберегти для нащадків і прославити українське мистецтво на весь світ, як то роблять зі своїм, наприклад, французьки, італійці, іспанці, росіяни.

“Мене зараз тут, на нашій, не своїй землі, ігнорують, — без образи чи розпаку каже Іван Марчук. — Потім, коли мене не стане, буде як із Шевченком. Стільки хліба я дам людям. Хіба що хтось швиденько вивезе мої картини звідси і розсіє по світу...” Залишається лише сподіватися: як усі його десять живописних циклів являли нам і світу щоразу нового Марчука в новій іпостасі, так само являть колись його нам у найголовнішій — українця великої душі.

Просто колір і настрій...

Уляна ВОЛКОВСЬКА
Фото Олександра ЛИТВИНЕНКА

Саме так скромно характеризує свою творчість художник Богдан Задорожний. Картини митця, виконані у вітражній техніці, мають яскраву колористику і вишукані образи та символи, які з одного боку фантастичні, а з іншого — взяті з реального українського життя. Теплі пейзажі, насичені натюрморти, дивовижні “вазони”, міфічні істоти синтезують у собі сакральну енергетику і дух сучасності. У цьому можна було переконатися,

завітавши днями до галереї “ABC-арт”.

— Ми демонструємо роботи тих авторів, які підтримують ідею вітаїзму: від Розстріляного відродження 30-х років, ця естетична ідея працювала і в шістдесятників, її висвітлювали авангардисти 1990-х, вона працює й зараз. Творчість Богдана Задорожного суголосна цій ідеї, тому сезон у стінах нашої галереї ми відкриваємо його творчістю. Ті образи рідної землі, які вже стали архетипами, світлом у нашій пам’яті, дерево, поле, хатина, — все таке просте, рідне, близьке.

А все це свідчення, що у нас на основі архетипів створюється щось нове, коли беруть за основу глибинні наші зразки, і вони трансформуються через сучасну ментальність художника певними засобами. Отут витворюється мистецтво, якому немає аналогів у світі, — каже арт-директор галереї Алла Маричевська.

Творчість Богдана Задорожного — це новий світогляд, що विकристалізувався на базі доробку його батька Івана-Валентина Задорожного, роботи якого створені на основі народної орнаментики й стилістики. А Богдан Задорожний, звертаючись до традиційних джерел, через абстрактне бачення по-сучасному подає традиційне.

Мирослава ЗАЙКО,
членкиня НВМС, м. Заліщики

Місія Соломії Крушельницької

Відзначаємо 140-річний ювілей славетної світової оперної співачки Соломії Крушельницької.

Тернопільська громадськість та Обласний фонд Соломії Крушельницької за народні кошти спорудили конкурсний мистецький пам'ятник Соломії Крушельницькій на весь зріст.

Про жодну оперну співачку немає стільки високопрофесійних захоплених рецензій світових музикознавців, скільки відгуків і сподівань про Соломію.

XIX—XX століття — епоха опер. Міська молодь черпала духовне, творче натхнення та ідеї з оперних сюжетів, у театрах. А сільська молодь — в аматорських самодіяльних театральних виставах на толоках, у столах. Просвітницького значення набували українські ювілейні концерти шевченкіани та інші ювілеї.

Соломія з дитинства відчувала й розуміла свою просвітницьку місію. Вчилася співати у батька-священника (сольфеджіо), у сільському хорі, в тернопільському хорі “Українська бесіда”.

У підавстрійській Галичині було поширене з просвітницькою метою хорове мистецтво. Вивчаючи рідну світову історію, літературу, Соломія здобула такі знання, що в консерваторії її звільнили від загальних предметів, і цей час вона присвячувала вдосконаленню оперного й народного співу. Під час навчання у Львівській консерваторії співачка була учасницею академічного хору та добровільного хору “Боян” під орудою Д. Січинського, О. Нижан-

ківського. Вона — частий гість просвітницьких концертів. Разом з іншими студентами ставила на сцені консерваторії українські опери: “Купало” А. Вахнянина, “Запорожець за Дунаєм” Гулака-Артемовського, “Різдвяна ніч” М. Лисенка, виконувала головні партії.

Вона часто зазначала: “Я хотіла довести галицьким песимістам, що українська душа здібна досягнути вершини артистизму і тим потягнути за собою інших”.

Всупереч міщанським звичаям, Соломія на позичені батьком гроші їде до Мілана навчатися співу, бо “одними здібностями вершин не досягнеш”, треба докласти великої самозреченої праці.

Отримавши приватним способом вокально-сценічну освіту в італійському Мілані, гастролюючи за контрактами, виступаючи у найпрестижніших залах Європи, Америки з великими тріумфами, буду-

чи примадонною Варшавської та Санкт-Петербурзької опер, Крушельницька не втрачала зв'язків зі своєю рідною підавстрійською Галичиною. Цікавиться політичним станом свого поневоленого краю, допомагає коштами радикальній партії І. Франка, М. Павлика, Л. Мартовича, допомагає родині виплатити борги, організовує молодший на 15 років сестрі Ганні вокальну науку в Мілані та платні контракти виступи в операх.

Часто приїздить Соломія в рідне село Біла, бере участь у щорічних Шевченківських академіях у Львові, гастролює із сольними концертами у Тернополі, Чернівцях, Станіславі (Івано-Франківську) і в повітових містах Галичини. Своїми концертами пробуджує і підтримує національний дух населення. Співає пісні, романси М. Лисенка, Д. Січинського, М. Вербицького, В. Матюка та інші на слова українських поетів. Бере до реперту-

ару ідейно-змістовні, драматично-ліричні пісні, героїчні балади.

Навіть у побутових піснях вона знаходить глибокий підтекст, вміє його виразити мистецькими засобами: чиста інтонація, виразна дикція, відповідна міміка, глибока щирість та ін.

Мріяла після одеських гастролей співати в Києві, познайомитися з українською громадськістю і з Лисенком, але київ-

ський губернатор не допустив до столиці “галицьку русинку” нібито з тієї причини, що київська опера саме була на реставрації.

М. Лисенко писав до Соломії: “Чому поляки та інші народи щасливіші від нас, українців? Коли Україна буде мати щастя бачити й чути художню перлину русько-української нації?”

М. Павлик писав зі Львова до Драгоманова в Софію: “...окрім величезного артистичного таланту вона у найвищій мірі здатна давати культурні цінності... Вона є величезна психічна сила, ... яка може впливати на духовний розвиток суспільства...”

Кожний свій камерний концерт із серії “Пісні різних націй” світова співачка завершувала українськими піснями, якими Крушельницька заявляла народам світу про поневолену Україну, і європейці й американці інтуїтивно відчували їхній глибокий зміст і музичну красу.

Крушельницька зізнавалася: “Я мала найвище щастя, коли співала світові українські пісні. А коли сестра вислала мені із Заліщик народний стрій, то я разом із піснями могла показати світові ще й наш український вишиваний стрій! Своїми тріумфами на світових сценах я зобов'язана рідному українському пісенному народові”.

Ліліана ХОМИШИН,
м. Донецьк

Українські гастролі голландського хору

Голландський хоровий колектив, відомий на весь світ своєю творчістю, відвідав із концертною програмою нашу країну. Його репертуар — пронизливі літургійні та народні твори, які залишають глибокий слід у серцях слухачів.

Хор імені Лисенка заснував 1996 року великий українець, музиколог, композитор, оперний співак, уродженець міста Долини, що на Івано-Франківщині, Мирослав Антонович. Хлопець ще з дитинства був залюблений у музику, саме тому вивчав музичні науки й спів у Львові та виступав у різних операх. Закінчив навчання в Утрехтському університеті й захистив дисертацію під керівництвом професора доктора А. Смейерса. Із-під пера М. Антоновича вийшли роботи про східно- та західноєвропейську музику. У міжнародних музичних виданнях публікувалися його статті. Він також читав лекції на конгресах музикознавців в Утрехті, Оксфорді, Зальцбурзі, Нью-Йорку. Був диригентом хорів, у яких співав. Любов до України, її культури й милозвучних пісень переповнювала його. Саме тому під час навчання в Утрехтському університеті, коли в Голландії припинила свою діяльність Українська католицька духовна семінарія, доктор Мирослав Антонович вирішив створити хор винятково з голландців-чоловіків, який співав би на богослужіннях українською мовою у візантійському обряді. Звідси й назва “Візантійський хор”. Мета його створення — відкрити голландцям красу східного обряду та культуру українського народу. 28 лютого 1951 року відбулася перша репетиція, а вже через 2 місяці хор відспівав у каплиці шпиталю св. Антонія в Утрехті першу Службу Божу. Звістка про хор швидко поширилася в Голландії та за її межами. Він підкорював своїм співом публіку Західної Європи, США, Канади. Хоч би де хор голландських козаків (так ще називають цей колектив) виступав — його зустрічали з відкритим серцем. Під керівництвом Мирослава Антоновича хор дав понад 3000 концертів, а 1990 року співаки вперше відвідали Україну — Батьківщину засновника.

Через шість років М. Антонович зібрав уже мішаний колектив співаків, аби спільно з Візантійським хором виконати один концерт на користь Міжнародного фонду сім'ї Лисенків у Києві. Концерт відбувся у травні 1997 року у церкві св. Якова в Утрехті і мав надзвичайний ус-

пів. Саме тому цей тимчасовий співочий колектив перетворили на постійний хор і назвали його “Хор імені Лисенка”.

Хор імені Лисенка підтримує та розповсюджує українську культуру. Усі 40 співаків — чоловіків і жінок — корінні голландці. Мирослав Антонович та Паул Гаккененс протягом десятиліття були художніми керівниками хору. За роки існування колектив відвідав багато країн світу та тричі виступав в Україні. Репертуар хору постійно оновлюється. 2006 року М. Антонович відійшов у вічність. Через кілька місяців новим керівником стала Ірина Горванко, уродженка Івано-Франківська, — віддана українській музиці людина, яка 1993 року закінчила музичний факультет Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Після переїзду до Нідерландів вона закінчила Брабантську консерваторію в місті Тілсбург за спеціальністю хоровий диригент. За її керівництва хор ім. Лисенка збагатився новими піснями. А ще

2008 року, коли хор побував у рідному місті Мирослава Антоновича Долині, виступивши разом із настоятелем Гошівського монастиря отцем Дам'яном та покійним отцем Тарасом у Гошеві, вони згодом спільно записали компакт-диск літургії св. Івана Златоустого. Після візиту в Долину місцеву музичну школу перейменували на школу ім. Мирослава Антоновича. Вихованці цього закладу завжди гідно виступають на концертах, конкурсах. Серед учнів і випускників багато лауреатів і відомих виконавців. Хор у різний спосіб допомагає цій музичній школі, опікується нею та захоплюється її талановитими вихованцями. Крім того, 2010 року в Долині створено “Фонд імені Мирослава Антоновича”, мета якого — благодійна діяльність.

Минулого року у зв'язку з переїздом пані Горванко до США новим диригентом співочого колективу з Голландії стала Анна Азернікова, що народилася у Москві. Вона вчилася хорового диригування

в Московській консерваторії. Анна живе в Нідерландах із 1998 року. У консерваторії Свелінка в Амстердамі вчилася співу, навчання закінчила 2003 року. Як солістка, вона виступає і в Голландії, і за кордоном. Нині Анна, крім керівництва голландським хором ім. Лисенка, постійний диригент чоловічого хору Хасселту та Російського камерного хору.

Уже понад 30 років імпресаріо Візантійського хору є Володимир Луців — видатний український концертний співак-тенор, бандурист, культурно-громадський діяч, виконавець дум та автор статей про бандуру. Він уродженець Надвірної Івано-Франківської області, нині громадянин Великобританії. Під час відзначення 100-річчя з дня смерті І. Шевченка (1961 р.), В. Луців у Голландії знайомиться з диригентом Візантійського хору Мирославом Антоновичем. Відтоді Луців організовує численні гастролі цього голландського хору в країнах Європи і світу.

Саме з ініціативи Володимира Луціва хор ім. Лисенка гастролював по Україні. Цього року візит голландського хору в нашу країну пов'язаний із відзначенням 95-ї річниці від дня народження маестро Мирослава Антоновича. Турне під назвою “З Україною в серці” відбулося, щоб показати

відданість красі та мелодійності української музики та пісні. А ще хоровий колектив мріяв побувати у Центральній та Східній Україні.

Разом з голландським хором ім. Лисенка гастролював Україною не менш відомий в Європі та нашій країні молодий цимбаліст Михайло Захарія, що вражає шанувальників віртуозною грою на цимбалах. У 5 років Михайло здобув першу премію на обласному конкурсі “Юні віртуози”: тоді й розпочалася його творча кар'єра. Зараз він — лауреат Міжнародного гуцульського фестивалю, стипендіат Всеукраїнського конкурсу “Нові імена України”, лауреат першої премії Міжнародного конкурсу молодих виконавців у м. Кишинів (Молдова), багаторазовий лауреат Міжнародного конкурсу цимбалістів у Чехії, переможець міжнародних конкурсів у Будапешті (Угорщина), Тревизо (Італія).

Голландський хор ім. Лисенка разом із цимбалістом-віртуозом Михайлом Захарією гастролював містами України з 7 до 16 вересня. 8 вересня колектив виступив у рідному місті Мирослава Антоновича — Долині, відвідав Вінницю, Черкаси, Кривий Ріг. Хор завершив своє турне у Донецьку. Побували на цих концертах усі охочі, адже відомий колектив виступав безкоштовно.

Турнір пісні та поезії

Михайло СЛОБОДЯН,
член ВУТ “Просвіта”
імені Т. Шевченка
Фото **Ігоря ЗВАРИЧА**

У селі Ліски на Коломийщині відбувся літературно-мистецький фестиваль імені Квітки Цісик, ініціатор дійства член НСПУ, просвітянин Ярослав Ясінський.

Фестиваль зібрав понад сто учасників, завітали митці з різних куточків України. Виступили відомі громадські діячі й активісти: голова ОО НСПУ Євген Баран, Христина Стебельська, народний депутат України, голова Всеукраїнського комітету захисту української мови Олесь Доній, голова Коломийської

“Просвіти” Василь Глаголюк та інші.

Прозвучали пісні з репертуару Квітки Цісик. У поетичному турнірі взяла участь Олег Лишега з Києва, Олесь Дяк та Олександр Гордон зі Львова, Василь Карпюк та Ярослав Ткачівський з Івано-Франківська, Мирослав Лазарук із Чернівців, Іван Війтенко з сусіднього села Коршів та інші.

На фестивалі вшанували пам'ять трьох місцевих просвітителів: священника Івана Ісаїва, вчителя Миколи Цісика і директора школи Онисима Кочія, яким Я. Ясінський раніше встановив пам'ятний знак у вигляді скелі, а останньому ще й присвячено меморіальну дошку на приміщенні школи.

“Великий скульптурний салон можна вважати традиційним художнім проектом, який віддзеркалює еволюцію різноманітних напрямів і технік”.

Валерій Франчук і його вчитель Тимофій Ляшук

Любов серед квітів

Того вечора Будинок актора був переповнений квітами. Вони тішили розмаїттям барв і композицій очі численних гостей з усіх чотирьох стін виставкової зали, живими букетами червоно-гарячих троянд лежали на піаніно, на столиках, переливалися веселковими кольорами осінніх айстр у руках щирих шанувальників таланту художника. Так уже не вперше, з ініціативи керівництва Будинку актора, відзначають художнім вернісажем день народження лауреата Шевченківської премії Валерія ФРАНЧУКА.

Микола ТАБОРИТ

Сам іменник за кілька днів перед тим повернувся з поїздки на малу батьківщину — село Зелена, що на Хмельниччині. Така нагода нечасто випадає: столичний мегаполіс диктує свій ритм життя. І щоразу із втішеною й водночас роз'ятреною душею він повертається в Київ. А ще — з новими думками, образами, задумами, ідеями. Після мандрівки до родинного гнізда, душевних розмов зі старенькою мамою і сусідами, не встигнувши переступити поріг, він спрагло квапиться сісти за мольберт.

Ось і на цій виставці він представив дві найсвіжіші роботи, на яких ще й фарба не висохла: “Тихі доли” й “Висне туман”. Ці пейзажі рідної сторони жодним чином не дисонували з квітковими композиціями, навпаки, доповнювали і розширювали головну тему вернісажу — любов до життя, закоханість у прекрасне і

вдячність тій, кому зобов'язані ми своїм існуванням на грішній землі.

Валерій Франчук завжди був неперевершеним майстром живого, одухотвореного пейзажу. Ну хто, скажіть, не бачив “туманних” пейзажів у інших художників? У нього ж “Висне туман” — то не дерева з шапками кудлатих хмаринок у верховітті, не пробіски водних дзеркалець серед трави, то живі люди, далекі й близькі, похилені в глибокій задумі прожитих літ. То доля всієї знедоленої сільської України. Але не песимізмом і зневірою віє від них, у тому сумі й печалі нуртує сила і віра в життя...

Картини Валерія Франчука — то багата й виразна художня мова, що пульсує глибоко філософською думкою. Автор досягає такого ефекту не лише сюжетом, малюнком, колористичним вирішенням чи світлотіньовою грою. Таїна його робіт лежить в іншій площині, яку глядач зазвичай на-

зирає енергетикою полотна. Художник Тимофій Андрійович Ляшук, якого Валерій Олександрович надзвичайно шанує як одного із найулюбленіших своїх учителів, привітавши іменника, як ілюстрацію до франчукового оптимізму загадав його картину на тему Голодомору “А вони ще співають”:

— Жіночки сидять, змарнілі, почорнілі від горя обличчя, скорботно схилені голови, може, з голуду завтра помруть, але — співають. Оптимізм — не лише характерна риса українського народу, це частка душі кожного з нас, хто не зрікся свого українського прабатьківського кореня, і сутність творчості Франчука.

Але не про горе і лихо велося на вернісажі. Бо що можна відчувати, коли звідусіль струменить енергія, а погляд вбирає красу розкішних, у франчуковій манері виписаних ніжних ллій, яскраво-привабливих маків, сонцеподібних соняхів тощо. Художник має особливу пристрась до квітів, особливо любить, зізнається, малювати традиційно наші, українські: мальви, чорнобривці, що

так шемливо нагадують нам про рідні обійстя. “Хоча будь-яка квітка, букет, композиція, якщо вмієш розкрити її душу, показати справжню живу красу, не може бути не прекрасною”, — переконує він.

На кожній його виставці щоразу новий мотив, витонченість барв, якась особлива глибина думки, — сказала одна із гостей. — Це те мистецтво, яке справді є прекрасним, але осягаєш його не одразу, бо воно — багатогранне, багатопочуттєве. Його роботи знаходять влячний відгук не тільки у старшого покоління, а й у молодих. А нині це найвибагливіші поціновувачі.

Співак, композитор, лауреат Міжнародної літературно-мистецької премії імені Григорія Сковороди Петро Приступов, який нині живе і працює в Німеччині, також завітав на вернісаж. Він усе життя віддав, як каже, “Саду божественних пісень” Григорія Сковороди. І саме мандрівний філософ познайомив його з Валерієм Франчуком. Було це на одній із виставок у Києві, де художник

представляв Сковородинівський цикл. Приступов був вражений співзвучністю мотивів франчукових полотен зі сквородинівськими поезіями. Перейнятися духом іншого часового виміру, зобразити його іншими художніми засобами — це підвладно талантові справді яскравому, неповторному, непересічному. Про це говорив і київський художник Олександр Смолін, який із колегою працює над Сковородинівським проектом (В. Франчук допоміг їм із шрифтовим вирішенням, навіть не бачачи їхньої роботи).

На вернісажі енергію краси, добра й любові випромінювали не лише картини Валерія Франчука. Вона розквітчувала людські обличчя, розігрівала їх душі, переливалася в почуття щирої любові і шани художничому таланту Франчука. А народний артист України, майстер бельканто Ігор Борко підсилював її, проспівавши іменнику “Многая літа”!

Уляна ВОЛКОВСЬКА Фото автора

Великий скульптурний салон можна вважати традиційним художнім проектом, який віддзеркалює еволюцію різноманітних напрямів і технік у сучасній скульптурі, об'єднуючи відомих українських і зарубіжних митців у Мистецькому Арсеналі. Якщо попередній салон був зосереджений на класичній пластиці, то цього року роботи українських авторів репрезентують сучасне скульптурне бачення, втілене в об'ємних формах, на перетині об'єкта та інсталяції, перформансу, поєднанні із медійними елементами тощо.

— Простір і масштаби Мистецького Арсеналу дають змогу зосередити увагу на спеціальних проектах, диференціювати тенденції, які є в сучасній пластиці: від традиційної до сучасної скульптури, яка відійшла від класичних форм і розвивається як мистецтво об'ємне, де з'являється багато синтетичних елементів, — розповів куратор проекту Олександр Соловійов.

Уперше тут можна побачити виставку британського митця Цадока Бен-Девіда. Він створив тривимірну інсталяцію, масштаби якої вражають. Перша композиція “Еволюція та теорія” складається із 250 чорних скульптур, вирізаних із алюмінію. Ці образи зійшли на пісок з ілюстрацій наукових часописів і підручників XIX століття. А поміж ними блукають символічні фігури людиноподібних мавп. Пісок — також

Від архаїки до авангарду

невипадковий символ скороминності, плинності, навіть ілюзорності. Митець розкриває вічну проблему “людина і природа” на тлі наукового глобалізму. Інсталяція “Чорне поле” викликає подвійні, протилежні емоції і є своєрідним міфічним полем, над яким відчувається подих фатуму. Кожен тут побачить щось своє. Це поле створене митцем на основі ілюстрацій енциклопедій вікторіанських часів, монастирських книг, медичних трактатів. Плоскі скульптурні мініатюри (металеві рослини) з одного боку чорні, а з іншого — кольорові. Це наче дві сторони людського буття, сторони добра і зла, надії і

розчарування. Автор ніби стирає кордони між світами живого і мертвого, вічного, тлінного. А завершує дивовижну композицію інсталяція “Чорні квіти”. Кожна з філігранно вирізаних квіток має тінь. Ці квіти — тонка метафора людського існування та життєвого досвіду кожної людини.

Розмаїття технік, використання різноманітних матеріалів: порцеляни, дерева,

металу, каміння; а скільки тем і образів у цих скульптурах-символах — просто дивуєшся! У суцвітті площин ромбоподібної “Рози вітрів” Олексія Золотарьова наче перетнулися чотири сторони світу. А ось синкретична, динамічна “дереволодина” Миколи Малишка, яка складається з дев'яти образів, відображає різноманітні людські стани. Зовсім поруч фольклорний мотив — дерев'яна “Масляна” Валерія Пирогова, тут у розпалі гуляння... У кутку однієї із зал розгублено причаїлися бронзові “Адам і Єва” Володимира Кочмара з ошелешеними виразами обличчя та розведеними руками, а поруч виструнчилися “Головоногі” Костянтина Синицького, тримаючи в руках голови-маски. Мало не на початку

виставки велетенська натуралістична металева жінка Віктора Сидоренка жертвою простягає руки вперед, а в одній із зал нас зустрічає металева “Бабця з кравчучкою” Ганни Кисельової, яка викликає усмішку. Дивлячись на “краплі роси” Катерини Бучацької, схожі на тарілки НЛО, та лискучі “костюми” Володимира Бовкуна, шукаєш асоціації із космосом. Роботи із ланцюгів Дмитра Іва з циклу “Заціпеніння” викликають захоплення, особливо “Ланцюговий пес”. За характером, напевно, це близький родич міфічного Цербера. Микита Зігура представив проект “Наглядачі”, в основі якого — образи незрозумілого світу, який люди називали богами. А проект “Післясьогодні” Єгора Зігури — своєрідний роздум, присвячений темі людини в сучасному урбаністичному світі. Аж ніяк не можна оминати увагою скульптуру, яка символізує дитячі мрії. Це розмальоване лошатко “Надія”: на ньому барвиста веселка, на яку можуть вилізти малі бешкетники, велетенські квіти, сонечко і хмаринка, які вміють розмовляти...

Словом, у представлених творах понад сорока провідних українських скульпторів втілене земне й потойбічне, очевидне й парадоксальне, суворе й жартівливе, доросле й дитяче... Варто лише дати волю фантазії!

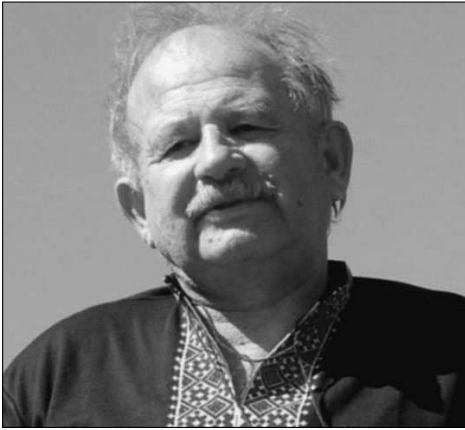

Полтава вже без «Мазепа-фесту»

Сергій ГОРИЦВІТ

Упродовж дев'яти літ “Мазепа-фест” у Полтаві радував українську спільноту своєю високою духовною тональністю та сучасним українським мистецтвом. Десятий, знаковий рок-фестиваль не відбудеться... Що втратила Полтава, а разом із нею і вся Україна? Яким задумав і плекав фестиваль його ініціатор і незмінний директор, депутат Верховної Ради, голова обласної організації товариства “Просвіта” Микола Кульчинський?

Основне завдання фестивалю — вшанування пам'яті гетьмана Івана Мазепи і козаків, які трагічно загинули в Полтавській битві за волю України, а також популяризація кращих зразків українського мистецтва. “Ідея була підказана діяльністю “Просвіти” і Народного руху України, — розповідає Микола Кульчинський. — Починаючи з 1988 року, ми у Полтаві постійно відзначали трагічну подію української історії — полтавську катастрофу. Влада завжди помпезно відзначала в імперському стилі “праздник русской виктории”. Нас це принижувало, і 1988 року ми не допустили такого святкування. У Полтаву тоді мала прийти так звана “Спілка російської молоді” (півтори тисячі осіб). Та патріотичні сили Полтавщини заблокували все, що можна заблокувати. Унаслідок цього приїхали тільки 40 осіб. Гучно відзначати імперські перемоги й катастрофи для України ми, звісно, не дозволили. І далі проводили за-

Микола Кульчинський

ходи на кшталт ланцюга пам'яті “Від ката Петра до ката Сталіна”.

А 2003 року на Співочому полі імені Марусі Чурай стартував “Мазепа-фест” як рок-фестиваль. Виступали відомі гурти: “Плач Єремії”, “Кому вниз”, “Гайдамаки”, “Вася Клаб”, “Сад”, цікаві полтавські ансамблі. Наступні фестивалі тривали вже по два-три дні. Коли програму поповнив день кобзарства, то свято набуло формату етно-рок-фестивалю. Усіх вразив концерт за участю 90 бандуристів, кобзарів і лірників з усієї України. 2007 року концерти кобзарства й авторської пісні відбувалися у Полтавському академічному обласному українському музично-драматичному театрі імені М. В. Гоголя. Наступного року вирішили провести дні народної музики.

Згодом на фестивалі стали постійними дні українського кіно. Полтавці переглядали “Молитву за гетьмана Мазепу”, “Пропалу грамоту” та багато інших фільмів Михайла і Юрія Іллєнків, також “Голод-33” і “Владика Андрей” Олесь Янчука. У рамках гетьманської мистецької імпрези Івано-Франківський академічний обласний український музично-драматичний театр імені І. Франка презентував полтавському глядачеві виставу “Солодка Даруся” за однойменним романом сучасної письменниці Марії Матіос. Маючи

вже у творчому арсеналі дні кіно, анімації, театру, народного мистецтва, бардівської пісні й рок-концерти, організатори “Мазепа-фесту” мріяли провести ще й фестиваль хорової музики імені Кошиця. Ідея ця народилася, коли 2009 року на вечорі української героїчної пісні виступав чоловічий хор “Чумаки” і солісти Національної опери брати Петро й Павло Приймаки.

Та багатьом добрим намірам і задумкам поки що не судилося збутися. Цьогорічний, ювілейний (десятий) “Мазепа-фест” не відбувся, бо на його проведення забракло коштів. А такий масштабний захід потребує як мінімум 350 тисяч гривень. Місцева влада, не зацікавлена у популяризації Івана Мазепи, від будь-якої підтримки фестивалю відмовилася, спонсорів теж не виявилось. На думку Миколи Кульчинського, нинішній владі не потрібна розумна країна, вона не зацікавлена у вихованні патріотів, їй потрібне затуркане “совецьке” бидло. Можновладці бояться навіть самої назви фестивалю, цураються всього українського, бо в моді нині “двуязыччє”.

Здавалося, що врятувати фестиваль мали б опозиційні партії, які нині витрачають шалені кошти на виборчу кампанію. Чому б їм колективно не влаштувати полтавцям свято мистецтва, а собі PR-кампанію? Так ні, не прочитаєте ви в їхніх нинішніх передвиборних програмах, як вони збираються рятувати культуру, яка ледь-ледь жевріє, бо все це фінансується за залишковим принципом.

Все ж віримо, що просвітницько-мистецький “Мазепа-фест” не лише відродиться з попелу, як птах Фенікс, а й стане найпрестижнішим істинно українським фестивалем. Адже прихильників його надихає наш справжній національний герой — незламний, мудрий, щиросердний та безмежно відданий народові Іван Мазепа.

Де єднання, там і перемога

Ярослав СТЕХ

Із 8 до 9 вересня 2012 р. на польсько-українському кордоні “Нижанковичі—Мальховичі”, що біля Перемишля вдруге відбувся фестиваль “Європейські дні добросусідства Кордон 480”. За гарної погоди і доброго настрою українці і поляки мали змогу зустрітися і взаємно зблизитися, плекасти справжнє невимуслене єднання, яке потрібне нашим народам. У минулорічних днях добросусідства взяло участь близько 7 тисяч осіб, а нині тут побувало понад 10 тисяч українців і поляків. Крім розвитку суспільно-громадського і зміцнення добросусідських взаємин, на зустрічі йшлося й про сприяння та наближення вступу України в структури Європейського Союзу. Власне, досвід європейської інтеграції Польщі сьогодні дуже цінний для України, народ якої прагне поєднатися з Європою. На жаль, корупційна сучасна влада на чолі з Президентом Януковичем маніпулює суспільством, дестабілізує взаємини на міжнародній арені. Злочинний мовний закон принижує українську державу, сьогоднішні реалії української політики не дають підстав говорити про її відвертий демократичний розвиток. Утиски свободи слова, наростання кризових явищ у судовій системі, економіці, політичні переслідування опозиції не можуть гарантувати Україні об'єктивного трактування з боку ЄС. Тільки цьогорічні жовтневі вибори до ВР України можуть дати надію позбутися тих злочинних сил, які нині при владі.

Унікальне Нижанківське-Мальховицьке свято Дружби на кордоні було урочисто відкрито о 10-й ранку 8 вересня ц. р. По обох боках кордону при дорозі були розміщені крамнички з продуктами і сувенірами. Можна було покуштувати смаколики польсько-української кухні, взяти участь в ярмарках, забавах, велосипедних перегонах до Соліни біля Дрогобича та різних молодіжних і дитячих іграх і розвагах. Неперевершені враження залишили по собі концерти польських і українських колективів і зірок естради Івана Поповича, Мар'яна Шуневича та Євгена Федорчинка, Гарцерського духового оркестру з Перемишля, гурту Козак-Систем, “Гайдамаки”, польсько-українська дискотека.

Другого дня вже о 10-й ранку знову зібралось чимало людей, але найбільше було присутніх після полудня. О 14-й годині відбулася екуменічна спільна молитва, проведена духівниками обох віросповідань, лунали теплі промови християнського єднання від світських діячів. А потім сцену заповнили численні мистецькі колективи. Кульмінаційним був виступ колективу Руслана: по обидва боки кордону молоді танцювали і веселилися. На мою думку, така імпреза — міст єднання, цінність, якої в організаторських заходах не дається перерахувати на матеріальні кошти. Такі дружні зустрічі нас гуртують, дають снагу долати труднощі, а найголовніше — вселяють надію і сподівання на цивілізаційне спілкування європейських народів.

Райські починання Богдана Поліщука

Олесь ТОМЕНКО,

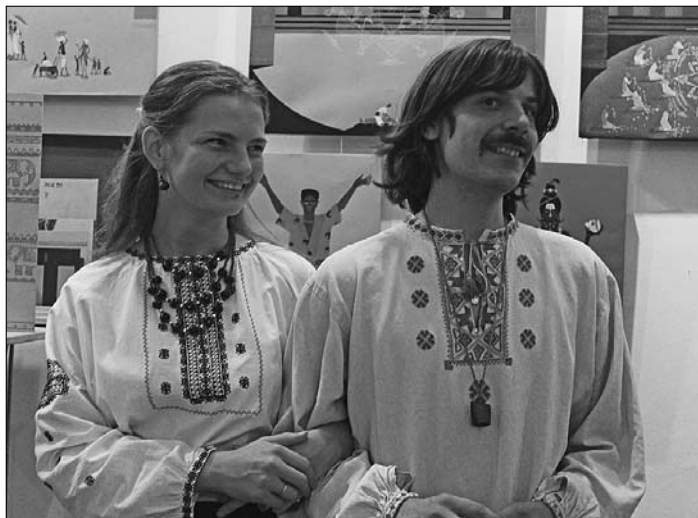
кандидат філологічних наук, доцент кафедри культури та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

У Музеї книги і друкарства України, що в Києво-Печерській лаврі, відбулися одразу дві цікаві події: відкриття виставки “Сценографія Богдана Поліщука” та презентація сьомого числа Незалежного театрального журналу “Коза”. Обидві події театральні, ініційовані Богданом Поліщуком, молодим талановитим художником театру, видавцем, куратором, книжковим графіком і дизайнером, поетом. Щойно закінчивши Національну академію образотворчого мистецтва й архітектури, Богдан Поліщук уже має за плечима вагомий доробок. Він розробив і втілює костюми та декорації до вже поставлених вистав “Лісова пісня” у Львівському академічному театрі імені Леся Курбаса (режисер А. Приходько) та “Райське діло” за мотивами поезії Івана Малковича у Національному академічному драматичному театрі ім. І. Франка (режисер А. Приходько), про які захоплено говорила Валентина Григорівна Бочковська, директор Музею книги і друкарства, відкриваючи виставку.

Саме колоритні, насичені українськими етнографічними елементами костюми, віднайдені старовинні вишивки, рушники, запаски створюють особливу атмосферу дійства. Обмежений простір у виставі “Лісова пісня” художник зумів розширити костюмами, традиційними українськими килимками, що слугували єдиною декорацією, оскільки звичай для нас сцени в театрі не було — всюди сиділи глядачі. Проте художник не лише аскетичний при-

хильник традиції. Він легко, з гумором осучаснює акторів: Лукаша бачимо як сучасного хлопця, Богдан Бенюк звичайнісінько їде собі на рибалку у джинсах. Хоча поруч відбувається автентичне дійство. Особливо Богданові вдаються головні убори: намітки, хустки, вінки, шапки, вибагливо закручені й вивершені, вони наче грають разом з акторами. Він використовує в своїх розробках елементи костюмів різних областей України та вдало поєднує їх зі сценічним образом акторів.

Якщо Вам бракуватиме різдвяного настрою та чогось невловимо українського, смі-

Олена Рачковська та Богдан Поліщук

ливо вирушайте до театру ім. І. Франка на виставу “Райське діло”, прем'єра якої відбулася наприкінці червня цього року. Розкішні декорації, вражаючі костюми ваблять глядачів, візуалізують українські архетипи. Свого часу у розмові з Миколою Жулинським Богдан Ступка поділився враженнями від репе-

тицій: “Це треба бачити... Спектакль такий український... Національний! Українське слово, українські обряди, звичаї, танці, пісні”.

А ще Богдан Поліщук — активний учасник різноманітних виставок і фестивалів: був він і на “Тоголь FESTi”, мав виставки в галереї О. Замостян, презентував арт-буки на Львівському форумі видавців.

Усіх присутніх запросили на презентацію сьомого числа театрального журналу “Коза”. Творча група (а це Богдан Поліщук, Олена Рачковська, Олександра Сльозко, Юлія Поліщук, Олена Мишанська, Євгенія Гринь) кардинально змінила концепцію журналу. Унікальність цього видання полягає в тому, що це єдиний в Україні рукописний журнал. Усі тексти стосуються театру. Інтерв'ю з режисерами провідних українських і зарубіжних театрів, критичні статті, анонси, міжнародні театральні зв'язки, майстер-класи, фестивалі, історичні екскурси, видатні постаті української сцени та навіть рецепти від знаних театралів, — усі ці матеріали роздобувають самі ініціатори видання. Окрім того, вони ще й самі пишуть тексти, оформляють, ілюструють, редагують, видають та презентують. І якщо у попередніх числах ви лише насолоджувались незвичною мистецькою формою журналу, то тепер можете ще й почути живі голоси Наталки Пархоменко (актриси театру ім. Леся Курбаса), Мирона Кіпріяна (головного художника театру ім. М. Заньковецької), Олега Вергеліса (театрального критика), Андрія Приходька (режисера театру ім. І. Франка) та послухати їхні відверті думки про сьогодення театру впереміш із автентичною музикою гурту “Курбаси”.

Надія КИР'ЯН
Фото автора

Його зірка не згасне

За ініціативою працівників літературно-меморіального музею-квартири Павла Тичини, що в Києві, у його рідному селі Пісках Бобровицького району на Чернігівщині вже вп'яте у вересневі дні проводять День пам'яті поета, коли його душа відійшла у вічність.

безпечили поїздку в Піски гостей із Києва. Сприяли проведенню заходів і представники Чернігівської обласної державної адміністрації.

У місцевій церкві відправили молебень, після чого у сільському будинку культури зібралося багато односельців. Керівник управління мовної політики Міністерства освіти України Тетяна Григорівна Гайдар зачитала послання міністра культури Михайла Кулиняка, який зазначив, що творчість Павла Тичини всесвітньо відомий письменник Василь Барка вважав од-

завжди залишиться для світу Павло Григорович Тичина, — говориться в листі міністра культури.

Сергій Гальченко, заступник директора Інституту літератури НАН України, привітав земляків поета: “Це не тільки сумний день, а й день радості, бо ми не забуваємо світлу постать Павла Григоровича, своїми діями увічнюємо його пам'ять. Я вчора прочитав і підписав до друку чергову книжку поетичних перекладів Павла Тичини, яка вийде цього року, скомпонував нове видання, де будуть представлені ранні оповідання поета, його богословські твори тощо”.

Тут, в Україні, уперше долучився до його поезій. 1971 року, коли відзначали 80-річчя Павла Григоровича, вперше надрукував добірку його віршів грузинською мовою. 1979 року вийшли “Сонячні кларнети” в перекладах Рауля Чілачава грузинською мовою з передмовою академіка Леоніда Новиченка. Потім — двомовна книжка “Арфами, арфами”. А ще включив поезії Тичини до кількох антологій, які видавав. Рауль Чілачава наголосив на зв'язках Тичини з Грузією: “Він був уособленням арколужного перевисання до народів. Мав тісні зв'язки з багатьма літературами, перекладав, писав про письменників різних країн. Грузія посідала особливе місце в серці Павла Григоровича. Про це свідчить його дружба з Галактіоном Табідзе, Костянтином Гамсахурдією, Симоном Чіковані.

Я мав щастя працювати в особистому архіві Павла Григоровича, бачив там численні переклади з грузинської.

Багато хто, напевно, знає вірш “Давид Гурамішвілі читає Григорію Сковороді “Витязя в тигровій шкурі””. Давид Гурамішвілі прожив в Україні 60 років, тут творив і помер на Полтавщині, його могила була забулена, і саме завдяки Павлові Григоровичу, його настановам, які давав досліднику Д. Косаріку, цю могилу відновили. Павло Тичина дуже знав і шановний у Грузії поет”, — зазначив Рауль Чілачава. Мешканці Пісків, можливо, уперше в його виконанні слухали українською й грузинською мовами знаменитий вірш “О панно Інно”.

Із великою концертною програмою виступила Національна заслужена капела бандуристів імені Георгія Майбороди. (Художній керівник — народний артист України Віктор Скоромний, диригент — заслужений артист України Андрій Козачок). Прозвучали також класичні твори у виконанні скрипальки Мирослави Которович і піаніста Леоніда Шаповалова.

Гості відвідали музей Павла Тичини, залишили записи у книзі відгуків.

Кімната поета у Пісківському історико-меморіальному музеї Павла Тичини

Директор музею Тетяна Вікторівна Сосновська, правнучка поета, розповіла, як виникла ця традиція. Коли її колеги вперше відвідали село, де є сільський краєзнавчий музей і хатина, відбудована на місці помешкання родини поета, до музею втрапити не змогли: на неупорядкованому подвір'ї паслися гуси, огорожі не було, а в штаті музею — лише один непрофесійний музейний працівник і охоронець. Після неодноразових клопотань і звернень київських колег до місцевої влади справа зрушилася з місця. Нині там п'ятеро музейних працівників, подвір'я чисте і затишне, хатина-музей Павла Тичини постійно працює, а в сільському історико-меморіальному музеї, який поруч, поет на чільному місці.

Київські музейники також створили кілька проектів для місцевих школярів: допомогли оформити у школі картинну галерею з творів їхнього геніального земляка, який гарно малював, мав чудові музичні здібності, допомогли розширити уявлення дітей про Павла Григоровича; започаткували традицію написання листів рідним і друзям про важливі культурні заходи в житті поетових земляків (так звані “Тичинівські листи”); влаштували урочисті концерти пам'яті геніального українського та європейського поета ХХ століття.

Цього року ініціативу працівників музею-квартири підтримали Міністерство культури України, Державна агенція промощі культури України, які фінансово за-

ник управління мовної політики Міністерства освіти України Тетяна Григорівна Гайдар зачитала послання міністра культури Михайла Кулиняка, який зазначив, що творчість Павла Тичини всесвітньо відомий письменник Василь Барка вважав од-ним із найвищих досягнень української словесності. Тичина підніс на небувалу висоту красу й велич рідного слова. Він збагатив українську мову понад 1500 неологізмами, які внесені до сучасних словників. Навчив відчувати в поезії музику та мислити образами, говорив до Всесвіту словами рідної української землі. Павло Тичина увійшов в історію нашої культури як поет-новатор, перекладач, богослов, науковець, музикант, художник. Велич таланту та глибина інтелекту — віддзеркалення його внутрішнього світу.

Його корені саме тут, у мальовничому селі Піски. Батько Павла Григоровича Григорій Тимофійович служив дяком у церкві, був високоосвіченою людиною. Марія Василівна, його мама, родом із цього села.

Народна пісня, українські традиції, високодуховне родинне середовище сформувало у майбутнього поета особливе сприйняття світу. “Є зірки, що з'являються на обрії, є зірки, що, з'явившись на обрії, ніколи не згасають, є люди, які назавжди залишають слід і пам'ять про себе. Таким на-

СЛОВО Прогвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

ПЕРЕДПЛАТА — 2013

Вартість передплати

(з доставкою і поштовими витратами):

Поштовий індекс — 30617, сторінка 68 в “Каталозі”

на 1 місяць 9 грн 37 коп. на півроку 53 грн 37 коп.
на 3 місяці 27 грн 51 коп. на рік 105 грн 54 коп.

Ви — зі “Словом Прогвіти”, бо це — Ваша газета!

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Прогвіти”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова),
Ярема ГОЯН,
Павло МОВЧАН,
Олександр ПОНОМАРІВ,
Іван ЮЩУК

Заступники головного редактора
Петро АНТОНЕНКО
279-49-47,
Євген БУКЕТ
279-39-55

Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ прогвітянської роботи
Надія КИР'ЯН
270-55-57
Відділ культури
Микола ЦИМБАЛЮК
279-49-47

Відділ коректури
Тетяна ЩЕРБАК
Ірина СТЕЛЬМАХ
278-63-69
Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК,
Олег БЕССЬКИЙ
278-63-69

Кореспондент
Уляна ВОЛІКОВСЬКА

Черговий редактор
Надія КИР'ЯН

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Видруковано з готових фотоформ
у ТОВ “Поліграфцентр” у середу.

Наклад у вересні — 18 800

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право
редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє
погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій
посилання на “Слово Прогвіти”
обов'язкове.
Індекс газети
“Слово Прогвіти” — 30617

